

LÁGLER PÉTER

Kórógy - egy kelet-szlavóniai magyar falu és lakói a délszláv háborúban

Történetek és a tudomány

I. Bevezetésképpen kérem, szegődjön Lesage idegenek életébe bekukkantó sánta ördögének kísérőjéül a mai Magyarországon. A sánta ördögöt most én fogom alakítani. Szavatolom a betekintések kor- és valóságosságát. Ennek következtében és az egész vállalkozás céljából eredően a kiragadott beszélgetések, elbeszélések nem lesznek olyan jól fésültek és könnyen érthetőek, mint egy irodalmi műben. Mert az értelmezést, amelyet az irodalmi műtől magától értetődően elvárunk, s éppolyan magától értetődően el is fogadunk, antropológiai tanulmány esetében közösen kell megalkotnunk, hogy elfogadhassuk.

A sánta ördög jól bevált módszerével most egy dél-magyarországi kis falu egyik utolsó, de szépen rendbe hozott házáról, az üveges veranda felől emelintem le az újonnan készült tetőt. Kis kerek asztalka mellé állított fonott fotelokban két férfit látunk. Ide húzódtak az alkonyatkor még fülledebbnek tetszőjúliusi hőség elől. Egyikük a sánta ördög maga, a másik egy, a hatvanas éveit taposó, magabíró és jól megtermett ember. Beszélgetnek, az idősebb viszi a szót. Az asztalon teljesen diktafon formájú és funkciójú lóláb. Kilóg, és rögzíti a beszélgetést. Ebből ön a következő részletnek lesz észrevétlen fültanúja:

„ - Jártam én a templomba. Mert a templomba is izé voltam, presbiter, vezető.

- *És hol vannak a többi kórógyi presbiterek?*

- Legtöbbnyire izén vannak, Vinkovácon, Eszéken, Kántor Gyöke Pali... Géza Deák, Jóska Gyöke a gondnokunk volt előbb. Most, mikor már voltunk Zánkán, akkor a gondnok, az volt a figyelő a templomból, hogy hova mennek a szerbek. Evvel a távizével. Az meg a komája egybe. Akkor a nászom meg nem tudom, kivel volt párba akkornap, mikor jöttünk ki, fölment a templomba, lejött, mert dél volt, csereidőszak volt, akkor mentek haza. Akkor elment haza, de még haza sem ért, ezek meg mentek fenn, a Gyöke József meg Szőlőskei János. A Józsika `37-es volt, de igen fiatalos. Szóval ugrált mindig. Az elébb fennért, oda föl, a hosszú ablakba. Amikor felment odaföl, akkor már a szerbek Szilasról lóttek, éppen eltalálták, aztán lelőtték a templomból, oda le, az órával együtt. Úgyhogy az órának a tökjire, mint mondanak, mutatójára, arra beleesett. Szörnyet halt ott.

Annyira lövöldöztek akkor már, ej... Ott volt akkor még valami szántó, együtt dolgoztunk még a földdel meg minden, mikor a gyárba dolgoztam, akkor meg a feleségével együtt dolgoztam. Mondom: Pistám, az éjjel nem aludjunk! De még sehon se lehet! Mert megtámadnak. Úgyhogy - mert én még halottat nem láttam, se papát, se senkit, hogy megnézni vagy valami, temetni mindig temettem, meg gödörösásnál is ott voltam, de meg nem néztem - elvitték szegényt haza. Egy pokrócba bele, betakarták, hogy majd mennek koporsóért, meg minden. Otthagyták az előszobájában. Szeptember 30-án. Mi lett vele, mise, ki tudja? A kutyák széthúzták, vagy eltemették, ki tudja?...

Szóval azt akarom mondani, hogy mikor voltunk Vésén, újból összejöttek a népek, meg mind ott voltak az egész kórógyiak - mert én voltam neki [Gyöke Józsefnek a helyettese, meg pénzt izéltem -, oszt akkor vállaljam el én.

Ezt az én feleségem nem akarta, ezt sehogy se, mert... mikor bíró voltam, polgármester, én az én dolgomat a fiamra rábízta, én meg mentem. Akkor igen sokat dolgoztunk otthon, pénz meg nem volt. Elköltötte a[z elődöm]. Igen szerette költeni a pénzt, nem mondta meg, mennyi van, úgy elizélte a pénzt.

Oszt vállaljam el én, legyek gondnok. Én mondtam, nem bánom, de pénztáros akkor legyen, mert én nem akarok pénztáros is lenni meg gondnok is. Aztán így abbamaradt. ...

Idejárt a tisztelendő úr is hozzám, aki már odajárt abban az időben temetni, amikor ezek elmentek, akkor az járt temetni. Agyonlőttek egy fiatalembert, a fiamtól kicsit öregebb volt, kántor.

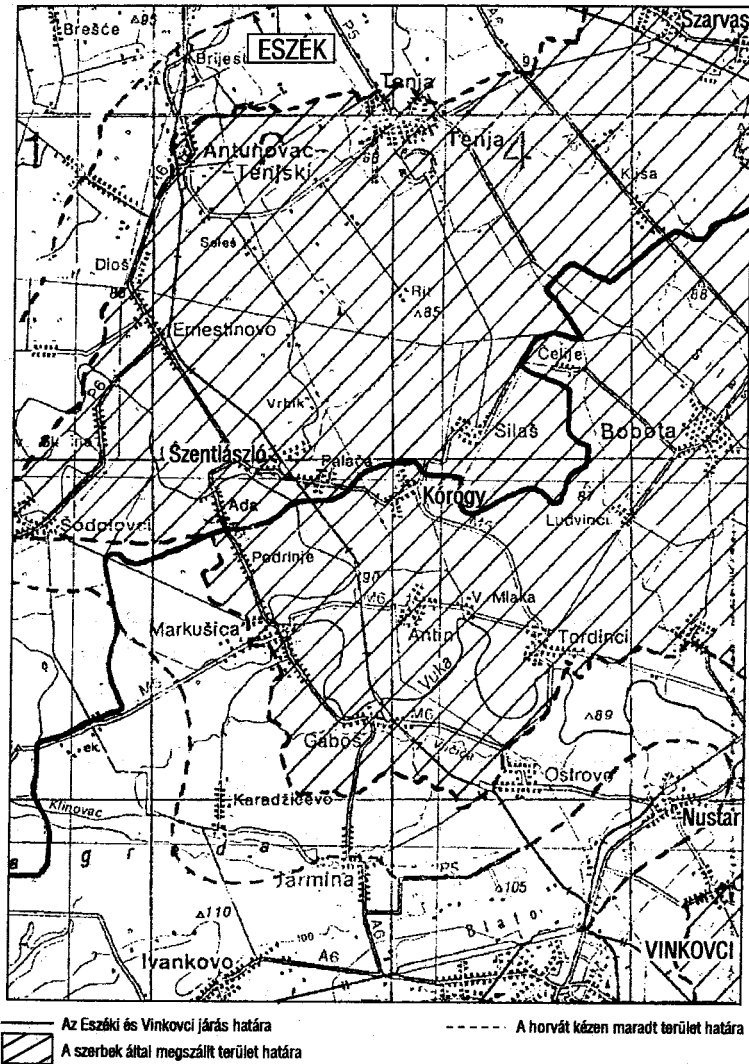
Mentek kijebbe a városba, mentek Miloljac fele, megtámadták, agyonlőtték. Harmincéves... volt, két kisfia volt neki, felesége. Este megtámadták, megölték, amazok meg hazamentek, és nem merték megmondani otthon meg. Érte meg nem mertek menni, mert annyira lövöldöztek.

Eejj... Kutya világ volt ott nálunk. Aki azt nem élte által, vagy nem volt ott... nagy dolog az nagyon. [...] Én csak azt mondom, míg nem tiszta lesz a levegő... a szerbek ott lesznek, mi horvátok, magyarok nem mehessünk oda. Egymást gyilkolnak. Soknak elveszett valakije... az már a szerbet nem nézheti, hogy agyonlőtte a fiamat vagy mittudomén. [...] Hogy mi lesz ebből, mi sem...?

-Azért a háború előtt, úgy hallottam, jól megvoltak. Kórógy körül volt véve szerb falvakkal...

-Én még mikor más volt a polgármester, meg mindég, ...megvolt. Szilas szerb volt, Palacs szerb volt, Márkus szerb volt, László magyar, Ant horvát, Tordinca horvát. Ezek össze szoktunk járni. De mikor menni kellett, nem én mentem, csak egyszer voltam Lászlón. Inkább elmentem Szilasra, mert igen jó barátom volt ottan. Földünk is egymás mellett volt, mert volt a szilasi határban is földünk. Jobban voltunk, mint a magyarokkal. Olyan jó viszonyban voltunk. De bejöttek a csetnyikök Szerbiából... Azok baszták el ezeket is. Az odavalósiakat. Máskülönben mi igen jóban voltunk.

Mit én tudom, ott van bent Martin, csinálják a házát, annak olyan barátja volt! Disznóvágáskor meg búcsúkkor összejártak, meg... minden. Ez ment be dolgozni Eszékre, bement hozzá, úgy, mint a testvérek, úgy voltak. És utoljára mondta: Danika többet ne gyere, mert nem engedik ezek többet, hogy járjunk össze. Úgyhogy nem mehetett, mert ezen a falun keresztül kellett menni, az autóval járt minden reggel 27-18 kilométerre. Ne menj, egyöm, ilyen a rendelet, egyöm! Akkor behurcolt Eszékre, akkor haza jött, akkor nem is ment többet arra.”

Kőrogye és környéke a megszállt terület berajzolásával. Hivatalos horvát térkép.

II. És mi köze mindennek szociológiához, antropológiához, szociálpszichológiához, egyáltalán a társadalomtudományhoz? Mire jó ez az egész, azonkívül, hogy az ördögöt érdeklí szegény kőrogyei menekültek sorsa? Ez valójában mélyen fekvő kérdéseket vet fel a módszertanról és az ahhoz kapcsolódó kompetenciatudatról.¹

A kőrogyei menekültek esetében, mint a posztoszocialista korszak egyik legnagyobb háborújának, a délszláv háborúnak egy kicsiny, de jellegzetes és éppen kicsinysége miatt megközelíthető méretű részletének az esetében számomra a vizsgálandó legfőbb kérdés: hogyan fordulhatott úgy a „világ” sora, hogy zavaros, „tudományosan” politikainak, társadalmi, esetleg gazdasági nevezett okokból korábban azért egymással „kijövő” emberek tízezrei egymásnak esnek, néhányan mészárolni kezdik a többieket, néhányan a levegőbe lövöldöznek, néhányan elmenekülnek valahová. Ezenközben mindannyian gondolnak valamit minderről, és néhányan válaszolnak is valamit a feltett kérdésekre, ami szükségszerűen más, mint amit gondoltak, és szintén más, mint amit tettek. Hogyan rekonstruálható ebből egy „történelmi” eseménysor, egyes személyek cselekedeteinek sora és motivációi, mások cselekedeteinek megítélése és ezek következményei? Vannak-e a dolognak általánosítható tanulságai?

1993 decemberében a londoni egyetemen tartott előadásában Erich Hobsbawm is azt boncolgatta, hogy a társadalomtudományok eddig nem jósoltak meg előre egész

társadalmakat alapjaikban megrengető eseményeket, és erre a szocialista világrend összeomlását és a balkáni háborúkat hozta fel példának. A társadalomkutatók a konkrét konfliktusok magyarázatára és kezelésére is szerény eszköztárat dolgoztak ki. Használható posztdikciókat is csak ritkán tettek arra vonatkozólag, hogy hogyan készül, hogyan jön létre a történelmi (történelmi) esemény, a történelmi (történelmi) cselekedet. Ilyen esetekben is inkább ideológiateremtő és/vagy igazoló céllal.

Az „akadály leküzdése”, illetve a „küzdelem” és a „harc” a legismertebb és legkönnyebben felismerhető cselekmény- és cselekvéssémák. A hős, segítői és pártfogoltjai, akiknek érdekében fellép, illetve az ellenség és annak bűntársai, és bűnpártolói, két olyan halmazt alkotnak, amelyhez a besorolás könnyen és gyorsan rendezni képes a cselekmény látókörébe kerülő személyek hovatartozását, identitását. A kellően kíváncsnak bemutatott (vagy magától értetődően kíváncsnak) elérendő cél kijelöli a történet egy-egy „menetének” hosszát, amelynek a végén a cél elérésére történik sikeres vagy sikertelen kísérlet. Ettől függően interpretálódik az esemény győzelemként vagy vereségként, a főszereplők) hősként vagy áldozatként (azaz történelmi perspektívában példaképként vagy olyanként, aki[k]nek a bukását meg kell bosszulni). A „küzdelem-típusú történetésémán keresztül történő szituációértelmezésnek a könnyebb érthetőségen kívül további „haszna”, hogy a szerepek egész csoportokat, intézményeket stb. perszonalifikálnak, azaz személyre jellemző tulajdonságokkal, jellemmel, intencionalitással látnak el, és ezzel, mint egy ismerős arcot, beemelik az életvilág horizontján belülre, lehetővé téve ezáltal a hozzájuk való érzelmegazdag viszonyulást, ahogy ez már az életvilágokban szokás. Így talán érthető, hogy mennyire e dolog logikájából következő és kicsiny lépés vezet az akadály leküzdésétől a harcig, a harctól a hősökig és ellenségekig, az osztályharctól az osztályellenségig, és így tovább.

Szorosan ehhez kapcsolódik az a habermasi sejtés, hogy a rendszer az életvilágon belül eltervezett cselekedetek nem szándékolta hatásainak eredőjeként jön létre, és hozzátehetjük: tartatik fenn, termelődik újra.² De hát hogyan történik az, hogy éppen azt teszik az emberek, amit? Mit tudnak, és mit szándékolnak tenni, akik ezt vagy azt tesznek?

Az anyaggyűjtés és az interpretáció során is vezérfonalamul szolgál a habermasi kettős (vagy dichotóm) társadalomfelfogás³, ami ugyanannak a társadalmi komplexumnak két különböző aspektusú szemléletét és bemutatását teszi lehetővé. Ennek a partikuláris „történelmi helyzetnek” igyekszem mind rendszerszemponitú, mind életvilág-szemponitú interpretációját adni, úgy, hogy az általam megfigyelt vagy ismert tényeket először a rendszerérdekű és rendszerkonform fogalmakkal operáló „történetírás szemponitujából és módszerével próbálom leírni, majd utána igyekszem megjeleníteni, hogy ezek az események hogyan fogalmazódnak meg egyesek életvilágában. A hosszas idézetek is kettős célt szolgálnak: egyrészt tényeket kívánok velük közölni, másrészt a narratív stílusokban és cselekményszövegekben is megjelenő sajátos értelmezéseket és mentalitásokat kívánnék érzékeltetni.

Ugyanakkor a délszláv háborús folyamat és következményei még korántsem jutottak nyugvópontra, tehát az általam említett eseményeknek más nézőponitú, különböző érdekek által motivált interpretációi is létrejöhetnek.

Kórógy a háború előtt és a háború kezdetén *Kutatástörténet*. A Jugoszlávia széthullásához vezető háború előtti Szlavónia és elsősorban Kórógy klasszikus történelmi és néprajzi módszereken alapuló, kiváló és alapos feldolgozását, többek között, Bencze Sándor helytörténelmi munkásságának és főként Penavin Olga fáradozásainak köszönhetjük (például Penavin 1981. további irodalommal). Munkájukat itt még vázlatosan sem foglalhatom össze, bár a háborús események megértéséhez is szolgáltathatnak adalékokat. A még „békebeli” Kórógy újabb szemponitú tanulmányozását pécsi egyetemistákkal Lovász Irén kezdte meg (Lovász 1990.). Ezt szakította meg a háború, illetve ebből nőtt ki a jelen kutatás.⁴

A falu. Kórógy Kelet-Szlavóniában a XX. századra már rég nyelvszigetként vált magyarság egyik legrégebbi és talán egyetlen majdnem színmagyar települése volt, az 1991-es népszámlálás szerint mintegy 750 lakossal, egészen 1991. szeptember 30-ig. Egykori lakóinak túlnyomó többsége református, de él közöttük egy kicsiny, de lelkes nazarénus közösség is, amelyet a többség csak „hívók”-nek nevez. Gazdaságuk és gazdagságuk, amely református magyarságukon kívül identitásuk másik, sokféleképpen megjelenített alapját képezi, magántulajdonú földjeik művelésén, a XIX. század közepe óta búza- és kukoricatermelésen és állattartáson alapult. A mezőgazdasági tevékenység újabban alkalmasint fontos kiegészítője vagy támogatója a külföldön, főként Németországban végzett munka. A kisebb földvagyonú vagy sokgyerekes családok felnőtt tagjai gyakran és szívesen vállaltak munkát a környékbeli termelő- vagy szolgáltatóipari üzemekben, ahol a kórógyiak, „jugoszláv” környezetben dolgoztak.

Geográfiaiilag ez az Árpád-kori falu Eszék és Vukovár között fekszik félúton, mindkettőtől mintegy húsz kilométerre, a szintén régi településnek számító Szentlászlóval és Harasztival egy régióban. Közvetlen szomszédságát a határ lápos részeinek 1914-re befejeződött lecsapolása után képződött szűzföldekre az első világháború után telepített szerb falvak képezik. A kórógyiak most is emlegetik, hogy az apjuk vagy a nagyapjuk, vagy annak komája taníttatta az eredetileg csak juhászathoz értő szerbeket a földművelés fortélyaira. Ezek a szerb falvak Kórógyról nézve így fekszenek: nyugatról a Lászlón keresztül Eszékre vezető úton Palacsá, északkeletről a Cselijén keresztül Tényánál az Eszékét és Vukovárt összekötő főútra torkolló úton Szilas, délről a Tordincin keresztül Vukovára vivő út mellett Mlaka. Kórógy egyedül csak Tordinci irányába hagyható el úgy, hogy ne kelljen egy szerb falu főutcáján végigmenni, de akkor is el kell haladni Mlaka mellett.

1991-ben, ahogy ők mondják, kilencedik hónap 25-én és 30-án menekültek el az ágyúzás és a gránátok elől Kórógy lakói. Előbb a többséget képező idősebbek, asszonyok, gyerekek traktorok pótkocsiján Tordinciig, onnan horvát buszokkal a magyar határig, majd pedig különböző magyar politikai személyiségek és a Határon Túli Magyarok Hivatalának szervezésében magyar buszokkal Zánkára. Öt nappal később az otthon maradt férfiak kényszerültek menekülni a kelet felé előretörő, a Jugoszláv néphadsereg és a környékbeli szerb lakosság által támogatott csetnik vagy legalábbis magukat csetniknek valló szabadcsapatok elől, akik akkorra már körülzárták Vukovárt, és erős nehéztüzérségi tüzellel biztosították további előrenyomulásukat. Jobban mondván a falu fiatalabb férfi lakossága ekkor *adta fel* egyébként *horvát katonai utasításra* - a falut, miután a polgármester tárgyalásai a semlegességről érzékelhetően csődöt mondtak.

Semlegesség és elkötelezettség. Az első önkormányzat-vezetői periódusának végén járó, fiatal és agilis polgármester, Kel József és támogatói azt gondolták, ha a falu látványosan nem készülődik háborúra, és a környező szerb falvaknak szívességeket tesz, kimaradhat az alapvetően horvát és szerb konfliktusnak értelmezett háborúból. Jó példa erre, hogy a polgármester, aki civilben az eszéki áramszolgáltató vállalat villanyszerelője volt, saját kezűleg javította meg a Szilast ellátó és egyébként a szerbek által ellőtt villanyvezetékeket. Tulajdonképpen ennek a stratégiának részét képezte az is, hogy a kórógyiak nem menekítették ki ingóságukat a faluból. Ez a környező szerb falvakban létesített és csetnik szabadcsapatok által őrzött úttorlaszok miatt egyébként sem lett volna veszélytelen. Mindenesetre a menekülés miatt bekövetkezett szinte teljes ingóságvesztés végett utólag sokan hibáztatják ezt a stratégiát és képviselőit.

A polgármester a kimenekülésről így ír:

„A csetnikiek először [1991.] június 19-én támadták meg a falut. Négy gránátot lőttek ki Kórógyra éjfél után a szomszéd szerb faluból.

Mindezt mi provokációnak tartottuk, és semmilyen ellenlépést nem tettünk. A végső pusztulás előtt álltunk, s ahogy ez ismert:

A Magyar Televízió A Hét [Pálffy G. István] és a Panoráma [Chrudinák Alajos] című műsorai mentettek meg bennünket azzal, hogy tudósításukkal felhívták Kórógyra a világ figyelmét. Már akkor úgy járhattunk volna, mint Cselije, a szomszéd kis horvát falu, melyet teljesen fölégettek.

A Jugoszláv Néphadsereg és a csetnikok aknával lőtték a falut több irányból is. Különböző távolságokból. Repülő támadás szerencsére nem volt, csak ágyúkkal és tankokkal lőtték minket. Emiatt asszonyainkat és gyermekeinket augusztus elején az Adriai-tengerre, Drvenikbe irányítottuk, majd augusztus 20-án húsz gyereket küldtünk biztonságos helyre, a Gyereküdülő centrumba, Zánkára, Magyarországra.

A kórógyiak sose voltak más nemzet gyűlölői. Nem tudjuk megmagyarázni a szomszédos szerb falvak lakóinak viselkedését. Ők két hónapig gyűrűbe zárták a falut. Csak egy kiút létezett, Tordinci frányába. Ott is volt egy fekete pont, ahol a szerbek rálöttek az utazókra. Ott esett el Dezső Döme János (kántor), 30 éves fiatalember, és sebesültek meg társai: Dezső István, Gyöke Lajos, Gyöke Vilmos, könnyebb sérülést szenvedett ifj. Gudinjecki Julije és ifj. Gyöke József. Az esemény 1991. augusztus 30-án történt, az esti órákban.

Napról napra több és több akna hullott Kórógyra. Éjjelenként két-háromszáz gránát zuhanta házakra. A gyerekek és az asszonyok nem voltak biztonságban, ezért 1991. szeptember 25-én elhagyták falujukat... Kórógyot. Reggel hét órakor sorakoztak a traktorok pótkocsikkal a kultúrotthon előtt, onnan Tordincira mentek, ahol várták őket az autóbuszok (nem mertek bejönni Kórógyra), közben a férfiak a kórógyi-tordinciai úton, a fekete pontnál őrséget álltak, nehogy baj legyen...

Tordinciról hét busszal mentek a magyar határ, Donji Miholjac-Drávaszabolcs felé. Ott átszállás öt magyar buszba, és irány a Gyermeküdülő centrum, Zánka. Nagyon nehéz megírni az eseményeket, azt a percet, amikor a traktorok elindultak Kórógyról a Falu népével együtt. ...hová ...hová?

A harci cselekmények nem csitultak, hanem felerősödtek, így szeptember 29-én, vasárnap kezdték löni Kórógyot két irányból, Palacska és Szilas szerb településekből. A református templomot célozták azzal az ürüggyel, hogy ott usztasa fészek van. Elpusztult az egész templom. Meghalt idős Gyöke József, a református gyülekezet gondnoka, és súlyosan megsebesült Szölöskei János.

Jól ismerte egymást a két nép, és tudhatták a szomszédok, hogy Kórógyon nincsenek horvát katonák. Reméltük még akkor is, hogy talán elkerülnek bennünket... Sajnos tévedtünk. Kisebb szünetekkel be-belöttek, miután mi mindjárt javítottuk a tetőket. De hiába. Ellenállni nem tudtunk, hiszen néhány vadászfegyver volt a kezünkben, a másik oldalon meg a katonaság az aknavetőkkal és ágyúkkal. Segítséget kértünk a horvát hatóságoktól és a magyar kormánytól, de hiába. Akkor magunkra maradtunk...

Kiadtuk a parancsot: a falut el kell hagyni! Nem akartunk értelmetlen véráldozatot (az idő múltával bebizonyosodott, hogy nem tévedtünk, hiszen az etnikai tisztogatások, a boszniai helyzet is ezt igazolják). Ez éjjel [a] Kórógy és Tordinci úton, a fekete pontnál súlyosan megsebesült: ifj. Gyöke József, Deák Róbert, ifj. Zamecsnik József és Milkovics József.” (Kel 1994. 18-19.)

De még a falu teljes elhagyásakor is csak egy-két, legfeljebb néhány hetes távollétról beszéltek. Így lett a meneküléstörténetek egyik jellegzetes motívuma az egy nejlonszatyornyi csomag, amelyet magukkal hoztak, meg a régi, rossz ruha, amit felvettek, hogy inkább az gyűrődjön az úton, az újat meg otthon hagyták, a nagyszekrényben. Sőt voltak, akik másnap vissza akartak még menni etetni, és évekkel később is lelkiismeret-furdalással elegy bánattal emlékeztek vissza, hogy legalább az állatokat engedték volna szabadon; menjen mind, amerre lát.

A polgármester, a semlegességpártiak és az őket erősítő tartózkodók inkább a fiatal horvát állam melletti harcosabb elkötelezettség hívei voltak. Erre a környékről Szentlászló szolgáltatott példát, ahol fegyverraktár és állomásozó horvát haderő is volt. Le is rombolták porig. De - érvelnek az „ellenzékiek” - lehet, hogy László sokkal több segílyt kap, azt újjáépítik teljesen, mert harcolt.

Személyes történet, történelem

„- *En most arra lennék kíváncsi, amit te éltél át Kórógyón, hogyan volt ez a sebesülésed, utána...*

- Sebesülés? Abba a napba Kórógyra fegyver nem jött egyáltalán. Na most ugye kaptunk egy ajánlatot, hogy menjünk el Szentlászlóra. Köztünk négy kilométer. De köztünk van az a szerb falu, Palacsá. Na azon keresztül nem tudtunk átmenni.

Reggel-este fejni jártam valami húsz-harminc marha, tehenet. Mert tudtam kézzel fejni gyerekkoromból. Úgyhogy éjjel a strázsán voltam, mert az is megvolt, hogy sokan nem mertek éjjel menni, úgyhogy éjjel a strázsán voltam, reggel mentem haza, hat óra körül cseréltem föl ugye, mentem házról házra fejni körülbelül délig, utána az ember, ha tudott, lefeküdt egy kicsit, mert ha lőttek, akkor menni kellett ki megintcsak. Meg nem is tudtál aludni nagyon. Nos, abba a napba reggel indultam el fejni, hazamentem, ilyen paradicsomos üvegek le voltak áztatva, mert vizünk nem volt, villany nem volt, semmi ugye. Le voltak áztatva a paradicsomos üvegek ilyen műanyag teknőbe, abba volt víz, hogy ne kelljen nekem minden reggel felhúzni vizet, de tiszták voltak azok az üvegek, csak annyi, hogy benne álltak még, ahogy anyám otthagya. Na, abba ugye le szoktam magam mosni egy kicsit, meg leszedtem az órámat, papírjaimat kiraktam az asztalra, útleveél, papírok, minden ugye, az mind ottmaradt az asztalon, puskát fogtam a hátamra, ugye mentem fejni. Ottan a Községháza előtt megállítottak, hogy állj meg, el kellene még mennünk fegyverért, míg harmat van, hogy nehogy megvárjanak bennünket. Mint ahogy a kántor is meghalt, az egyik kórógyi szomszédom, többen is megsebesültek. Hogy nehogy megvárjanak, ugye kisebb az esély, hogy megvárjanak harmatkor, mint mikor már tűző nap van. Úgyis volt, papírok nélkül, minden nélkül, egy póló volt rajtam meg egy ilyen kiskabát, meg egy farmernadrág, ugye abba, el is mentünk, beültünk a kocsiba szépen, az ajtókat kinyitogattuk szépen. Az a kis százhuszonnyolcas, az a, hogy mondjuk na, az az ezerhármás kis PZ, mint a Lada, úgy néz ki. Beültünk négyen, mert ketten mentek kocsival, mi ketten meg kamionnal Szentlászlóra. De körbe kellett menni, nem lehetett közvetlenül Palacsón menni Lászlóra, körbe kellett, Gyakovár, Eszék...nagyr kör: Durván 740-150 kilométer, ha nem is több.

A miatt a négy kilométer miatt. Na, el is mentünk Eszékre, ott megismert az egyik haverom... Haverom? Szóval tanárom volt, nem haverom, közben nem volt iskola, akkor nem volt tanár Eszéken, az elemi iskolába volt tanárom. Úgyhogy mi a neve lett Eszéken, raktáron, a fegyvert, ahol tárolják, raktáros. Ú, hogy vagy, mint vagy, így, úgy magyar, ugye, mert magyarnak hívott mindenki iskolába is, katonaságba is, úú, hogy vagy. Mondom:

- Kórógyon rossz a helyzet, mert nincs se fegyver, se semmi.

- Gyere, nézd meg, mi van itt! Misem tudjuk berakni ezeket a nagy manyutkákat(?). Hozz valakit, azt mondja, aki ért hozzá, és nincs probléma, abbul is vehetsz négy-öt darabot!

Valóban megraktak minket ilyen harckocsiellenes aknákkal, mert abból sem volt minálunk, két és fél tonnás kamionnal mentünk, jól megrakták. Onnan meg elmentünk, úgy-ahogy megrakták aknákkal, mert csak azt kaptunk ott, elmentünk Lászlóra. Ott aztán felpakoltak kézigránát, ervé, meg amit bírtak adni, mindenből adtak. Amiből gondolták, hogy tudnak segíteni, mindenből adtak.

No ott megrakodtunk, ott kaptunk gránátot is. Mert ott volt... sok ilyen lehetőség, hogy megsebesüljenek, mert... Ahogy mentem be a házba, így a fejem fölé az akna, 62 milliméteres akna, így bement a sarokra, úgyhogy nem lett semmi bajom, csak tele lettem

ilyen téglapor meg ki-mi, ki-mivel. Jó, bementünk a házba, ott megittunk egypár sört meg erre-arra. Ahogy ott voltunk, jelentették rádióállomáson, hogy egy halott van Kórógyon, nagy támadás van Kórógyon. Na, mondom, mikor eljöttünk, még rendben volt minden. No, azt mondják, van egy halott, nem tudom én hány sebesült. Gyöke Józsi volt a halott. A Szölöskei János bácsi, velem is feküdt itt kórházba, az meg megsebesült vele a toronyba. Mondom, reggel rendbe volt minden, akkor eljöttünk, most meg azt mondja, megtámadták Kórógyot. Na, akkor mindjárt ott is hagytuk az üveget, s a többi... cigit kaptunk két-három nagy kartonnal, azt is vittük, meg még meg is rakták rendesen a két és fél tonnás kamiont. Visszaértünk Vinkovcira, este már. Mert ugye ködbe lassan mentünk, nem mertünk gyorsan, bementünk a rendőrségre, azt mondják: fiúk, tovább nem lehet menni, Kórógy elesett, fegyverre nincs szükség, itt megállni. Mondom, nem lehet. Itt csináltunk ilyen saját kolumnát, csapatot, volt tíz-tizenkét darab teherkocsi, kocsi, megyünk tovább. Megbeszéltük, a mi kamionunk ment elől, én fölmásztam hátul a platóra, levettem a tetejét, vagy hogy mondják, felhajtottam a ponyvát, fogtam azt a kétlábút, azt a nehéz golyószórót, felmásztam a tetejére, belevertem a kamionnak a tetejébe a lábait, föllálltam a tetejére, és húzz neki. Mire odaértünk Nustárhoz, a fiúk azt mondják, nem ajánljuk, hogy menjetek, mert nagyon szar a helyzet, jobb, ha itt maradtok, álljatok meg itten. Dehogy állunk. Tűz neki. Úgyhogy mi mentünk elől, ezek a többiek meg utánunk, a többi kamion meg kocsi, aki akart elmenni haza, Tordincára meg Kórógyra vagy mit tudom én már, hogy hova akart menni. Mire odaértünk Torgyincira, ez lehetett úgy nyolc-kilenc óra felé, kilencedik hónap huszonkilencedike a pontos dátum, abban a napban esett is el Kórógy. Odaértünk, de se pia, se semmi, valóban ott van az egész kórógyi nép, hol vagytok, ki is osztottuk a fegyver egy részét rögtön a kamionból. Szétosztottuk, erre-arra, na elmegyünk, megiszunk valamit, egész nap nem is nagyon ettünk. Egy pohár bort, nem is volt más, szopogattam, nyalogattam, se kenyér, se semmi...

Jön az egyik haver, na fiúk, önkéntesek kellenének, az Antin miatt, szomszéd horvát falu, valójában sokác falu az, tősgyökeres horvát falu, másfél kilométerre van tőlünk Ant, azt mondja, azok még ott maradtak, valahogy meg kell nekik csinálni az utat, megbiztosítani, hogy ki tudjanak jönni, elmegyünk értük.

Na jó, összeszedelőzködtünk, úgy negyvenen-ötvenen lehattunk. De se a kukoricásba nem mertünk bemenni, mikor azt sem tudom, van-e akna vagy nincs, hol van. Abban biztosak voltunk, hogy nincs az úton. Az úton megindultunk, én valahogy a második, harmadik lehettem. Keresztbe mentünk az úton, cikcakkba. Innen a felen, akik voltunk négyen, mind a négyen megsebesültünk. Hogy most az hogy sikerült, nem tudom. Ott maradtunk valahol, szerintem nem voltunk nyolc-tizen, akik ott maradtunk. Én is, ahogy mentem, vittem magammal a nagy dög kétlábú golyószórót, csupa víz voltam, úgy összeizzadtam. Megkaptam a lövéseket, nagy rázkódás, ledobtam a golyószórót, levágtam magam automatikusan, ugye az ember nem is gondoskodott, automatikusan belevágtam magam az árokba. Látom, ott mellettem ordít az a haver, aki Gyöke Józsi.

Állítólag ő már rálépett erre az aknára, a gyalogosellenes aknára, úgyhogy a lábának nem lett semmi baja, ötöt fölvágta az akna, de nem lett semmi baja a lábának, hanem direkt a hátgerincbe kapott egy törmeléket. Ő nem tudta ezt a lábát egyáltalán mozgatni.

Kint voltunk jó két-két és fél órát, ezek nem mertek kijönni értünk, a kórógyiak szétszaladtak, mondom, vagy nyolc-tizen, ha ott maradtunk összevissza. No, ott még utána harcra ütött ki a sor, mer jómagam is visszalöttem, ezzel a sorozattal, amit kaptam. Akkor ott volt a Robi. [... ~ Az egy golyót kapott ide, meg leszakasztotta a lábát. Annak máma sincsen lába. Úgyhogy két-két és fél órát ott kint ültünk, akkor jüttek ki értünk, ketten, kijüttek direkt mellénk az aszfaltos úton ugye, de mi már azokat szétvertük. Csetnyikeket. Akik minket megvártak, azokat mi addigra már szétvertük. Lövés talán csak húsz percig volt, tűzharc. Utána csönd, halotti csönd. Vártuk, hogy valaki jöjjön segíteni. De csak ketten jüttek,

összeszedtek bennünket, sebesülteket, beraktak minket a kocsiba, be direkt Vinkovcira. Vinkovciig én mind magamnál voltam, meg nem is ájultam el, utána akkor elájultam, vagy elaltattak, nem tudom, mitől, de már akkor le is vetkőztettek, akkor izéltem el, kábultam el. Mindaddig rendesen mindent tudtam, merre megyünk, vagy hová megyünk, vagy mi. Vinkovcin elláttak, utána Vinkovciról, mikor magamhoz tértem, rá négy-öt napra elvittek Mikonovcira. Ott volt egy ilyen iskola, valami gyors fogadóterem, vagy mit tudom én, mert rengeteg sebesült jött ki Vukovárról, úgyhogy minket vittek tovább Vinkovciról, hogy nem aggassuk a nehezen sebesülteket. Én is nehéz sebesült voltam, de már ki voltam mőtve meg stb., engem most már csak életben kellett tartani tovább. Napközben elvittek Mikonovcira, este elkezdtek löni Mikonovcit. Megint beraktak minket ilyen mentőbe, ketten voltak lent, ketten mi meg fölül. Kombi volt. Akkor már nagyon elkezdett fájni a sebem meg minden, már akkor kiment belőlem az a narkózis, míg narkó alatt voltam, az a rengeteg injekció, akkor rendbe volt minden, utána mikor beraktak abba a kombiba, azt hittem, szétesek abba a mentőbe Gyakovárig. Akkor elvittek Gyakovárra. Gyakováron annyira tele volt a kórház, hogy nem fogadhatott ilyen pácienseket, az csak olyan rendelő volt. De rendelőből ők csináltak kórházat. Egy nővér, mert többet egyszerűen nem tudtak adni. Mi meg voltunk ötvenen. Az egyik innen, másik onnan. Én már nem kerültem be a szobába, hanem kint a folyosón. Amikor én magamhoz tértem Vinkovcin, vezetgettek az ágy körül, másnap este Gyakováron, mert Vinkovciról oda vittek, már nem tudtam felkelni az ágyból. Akárhogy fölemel a nővér, egyáltalán. Azt hittem, hogy belül, minden, ami belül van a testbe, kipotyognak a hátamon. Egyszerűen nem tudott felemelni, visszafektetett az ágyra, na úgy voltam négy-öt nap. Majdnem egy hétig. Csináltak bent helyet, bevitték ágyastúl, nem bírtak levenni az ágyról, na bent a szobába nézem a haverokat, na ennek luk van a hátán, láttam, mikor kötözték, ennek nincs meg egyik lába sem, ennek az hiányzik, annak az, az egyiknek keresztüllőtték a tüdejét, de mindegyik megy, mozog, én meg ezen ettem magam, mit csináljak, én is erőlködöm. Lassan fölemelkedtem, fölültem az ágyban, na sehova tovább. Visszafeküdtem, elkezdett forogni minden, ugye. Se visszafeküdni, se elindulni. Próbálgattam, fölültem, fölálltam, na most el kell indulnom, mondom, el is indultam, ki is jutottam a végére, na akkor meg is ijedtem nagyon. Megláttam magam a tükörben, hajam összeállt, ugye alvásnál, meg a piszoktól, utcán, tehének között is feküdt ugye az ember, meg minden, semmi higiénit nem tudott tartani, rendetlen szakáll, lefogytam, összeestem... na mondom, így nézek ki. Na akkor tartottak ott egy napot vagy kettőt talán. Látták, hogy elindultam, akkor a János bácsival, az most Vinkovcin él, avval együtt betettek egy mentőkocsiba, föl Pécsre. Na akkor még itt voltam úgy egy hónap körül. [...] Mikor ideértem, akkor kérdi az orvos, hogy mióta van, nézi ugye a papírokat a főorvos. Mondja, már rég ki kellett volna szedni a varratokat, ...ezredes volt akkor. -Ezt rögtön ki kell szedni! Felfektettek az ágyra, magyaráz nekem, később tudtam meg, hogy ő rengeteget volt kint Iránban, Irakban, hogy ő rengeteget gyógyított direkt ilyen golyó, gránát, akna... érti a munkáját. Szedte ki a varratokat, úgy nyílt ki a seb. Én emelem a fejem, nővér nyomja le, én megint emelem, megint. Mondja neki, hagyja, ha akarja, hadd nézze. Hú, mondja, ha így varrtak be belülről, nem tudom, meddig élsz. Na de miért, kérdem. Nem estem én pánikba. Magyarázza, itt, ahol bement a golyó, öt darabot kaptam, e körül megsült, a sejtek kiégtek, és ott az orvosok azokat a sejteket nem vágták ki, csak úgy összevarrták, aztán nem tud a halott seb a halott sebhez hozzánőni, hozzágyógyulni, ezt így nekem elmagyarázta, meg bent a beledből is kivágták, de nem elég jól. Csak úgy összevarrták, az ki fog neked elébb-utóbb nyílani. Eddig hála istennek rendbe van minden.

Az ember ugye, [amelyik] elvesztette a lábát, az ugye tudja, nekem lábam nincs, négy-öt év múlva bele is nyugszik, nincs. [Nekem inni nem lenne szabad, de néha iszom rendesen, aztán meg hónapokig nem. A varratokat mikor kiszedte, elkezdődött a gyógyítása a sebnek. Minden áldott nap kétszer kötözés, nem úgy, mint ott... össze se lehet hasonlítani, ami ott volt

a kórházba és ami itt. Valami porot tett bele, ami a kis sejteket ette, a nagyokat meg levágta. Mikor kipucolta az egészet, húsz nap volt körülbelül, tiszta élő hús látszott mind a két felén, akkor kezdte, mindennap valami port öntött bele, és húzta össze a sebet Ez is jó két hét volt. Mikor kijöttem a kórházból, négy luk megmaradt. Ez még nem nőtt be, de kiengedtek vele.”

A saját házát minden reális esély nélkül kézi- és vadászfegyverekkel „védelmező” férfiak elvonulása után az ellenfél csapatai harc nélkül foglalhatták el a falut és minden otthagytott ingó és ingatlan vagyont. Mivel Kórógyon már régóta a vagyon a legfontosabb presztízsforrás, amelyet közvetlenül a szorgalom követ, volt mit elfoglalni. Bármelyik gazda vagy gazdasszony hosszan és igazán mély fájdalommal sorolja fel gazdaságának veszteséglistáját. Ezt párszor az önkormányzat és a horvát hatóságok hivatalos felkérésére írásban is megtették. Minden magángazdaság rendelkezett méretétől függő számú géppel, traktorral, vontatható kiegészítővel, összesen az egész faluban lehetett vagy 150-160 kisebb-nagyobb traktor, minden háztartásban átlag két mélyhűtő, televíziók stb. A videokészülékek száma sem lehetett csekély, erre utal, hogy a faluban videokölcsönző működött. Sok volt az újonnan épített, újonnan berendezett ház.

A kórógyiak viszonya a vagyonukhoz és a tárgyaikhoz nem írható le a bírvágy vagy a tulajdonosi büszkeség leegyszerűsítő kategóriáival, bár ezek is részei ennek a viszonynak. Az emberi és a tárgyi világ között bonyolult és érzelemgazdag kapcsolatrendszer létezik. Tisztában vannak a dolgok gazdasági és piaci értékével, de a használati és elsősorban persze a szimbolikus értékük sokkal fontosabb számukra. A gazda számára régi, kicsi, megszokott és még működő Ferguson traktorjának elvesztése ugyanakkora érzelmi veszteséget jelent, mint egy új, nagy John Deere. Ezért a kívülálló számára túlzásnak tűnhet, amikor a falu egykori gazdagságáról és óriási veszteségeiről hall. Pedig az elbeszélők nem túloznak.

Az ottmaradt ingóságok széthordása gyorsan lezajlott, a szemtanúk szerint a környező falvak lakosságának hathatós közreműködésével. Mert akadtak azért szemtanúk. Néhány idős ember - ki ragaszkodásból, ki konokságból, ki egyszerűen részegségében - maradt azért a faluban. A férfiak jobbára padlásokon, szőlőkben bujkáltak, a szülikék, ahogyan az idős asszonyokat Kórógyon hívják, meg ki sem mozdultak otthonról. A bujkálók előbb-utóbb fogságba estek, és akkor őket is bezárták saját házukba. Igyekeztek a reguláris hadsereg fogságába esni, mert azok nem nagyon bántalmazták a foglyokat, akik attól kezdve már számon voltak tartva, azaz nem lehetett őket nyomtalanul eltüntetni, sőt néha még a hadseregtől ennivalót is kaptak. Mikorra mindenki elvitte, amit el akart vinni, elfoglalta, amit el akart foglalni, az élet a hétköznapihoz közeli kerékvágásba terelődött, és megkezdődött a gazdasági tevékenység.

Az elfoglalt házaknál a gépek rendelkezésre álltak, a háborút megelőző hiperinfláció miatt összességében egy évre is bőven elegendő üzemanyag volt felhalmozva, úgyhogy a háborús gazdaság sajátos ága bontakozott ki a kórógyi határban. Azok a távolabbról jött „nagyvállalkozók”, akik főleg hatalmi tőkéjüket befektetve megfelelő mennyiségű gépre, üzemanyagra, vetőmagra tettek szert, kifogtak egy jó nagy földdarabot a határból, bevetették, műveltették, betakarították, aztán először a termést adták el, aztán a gépeket, majd elköltöztek. Kényszermunka-típusú foglalkoztatásról is szállingóznak hírek, de nagyon nehéz bármire egyenesen rákérdezni, mert az esetleges szemtanúk vagy elütik a dolgot valamivel, vagy Szánéi Szekeres Jánosra hivatkoznak. Ő szintén a faluban maradt; és ebben az éppen hogy normalizálódó életben 1993-ban meglehetősen nyíltsággal nyilatkozott a Panorámának, amit az sugárzott is. Néhány nappal később holtan találták a kertjében, állítólag agyonverték, de az esetnek, szintén állítólag, az akkor már ott cirkáló UNPROFOR-nál semmi nyoma.

1996. július 13-án jutottam be a faluba, a területet június 21-én hivatalosan lezárták, IFOR általi demilitarizálása, valamint a Tordinci járás horvát vezetőségének és a kórógyi önkormányzat közös küldöttségének július 12-én lezajlott hivatalos látogatása után. Semmiképp sem akartam megelőzni a kórógyi vezetőséget. Az én kórógyi utamat Belgrádból

szervezték, és onnan indulva egyfelől egy ottani székhelyű emberjogi szervezet vezetőjének, másfelől a kelet-szlavóniai szerb hatalom Vukovár körzeti képviselőjének a társaságában került sor. Szerencsére belgrádi kolléganóm kérdéseivel lekötötte szerb kísérőnk figyelmét, így körülbelül egy órát kíséret nélkül tölthettem a faluban. Ez nagyon jó volt, ha nem is tűnt teljesen veszélytelennek. Zsebemből előkapott, gyorsan elkattintott, majd még gyorsabban visszadugott turista-fényképezőgéppemmel sikerült néhány fényképet készítenem, elsősorban a házak egykori tulajdonosainak kedvéért és öröme, de csak olyan házak környékén, amelyekben nem laktak. Ahol laktak, ott a nyárra való tekintettel a család apraja-nagyja kint volt a ház előtt, a férfinép java pedig a faluban működő hét (!) vendéglátóegység és italmérés előtt csoportosult. Közömbösen barátságosak voltak, de arra jóakaróim előre figyelmeztettek, hogy nem szeretik, ha idegenek fényképezik őket.

Kórógyot nagyobb harcok nélkül foglalták el, ennek köszönhetően a lakóházak meglepően épek maradtak, körülbelül a háromnegyedük áll, az újabb építésűek többsége lakott, de minden felszerelési és berendezési tárgy, gyakran még az ajtó is, a lakóké, és nem az eredeti. A lakatlan házaknak általában csak csupasz falai állnak, gyakran még a konnektorokat, villanykapcsolókat és vezetékeket is leszerelték. De hát ki tudja, hogy a jelenlegi a hányadik lakosgeneráció. Ma körülbelül 350100-an élnek a faluban, ebből hat őslakos, a többieknek körülbelül fele a környező településekről származik, a fennmaradók pedig Nyugat-Szlavóniából, Pakrac és Okucsani vidékéről jöttek. Egy részük menekült szerb család, akiknek az otthona Nyugat-Szlavónia visszafoglalásának esett áldozatul, más része pedig az ottani harcokban vett részt mint önkéntes.

Szerbia nem fogad be többé menekülteket Horvátországból, mondván, hogy maradjanak szerbek Horvátországban is. A horvát hivatalos politika pedig nemzeti és vallásos érzésektől fűtve nem igyekszik keblére ölelni Horvátország szerb nemzetiségű polgárait, és lelke mélyén hajlik a kollektív bűnösség elvének elfogadására. Így a Horvátország távolabbi, harcokban visszafoglalt vidékéről származó szerbek eredeti lakóhelyükre való visszatelepülésének ügye nagyon elhúzódik

A templom és látogatói

A háború utáni, de még háborús Kórógyon tett sétám során megnéztem a nagytemplomot, amire a helyiek egykor olyan büszkék voltak. Úgy mondták, a környék legnagyobb temploma, és terveit egyenesen Debrecenből hozták, a vukovári Eltz gróféktól pedig kaptak hozzá ajándékba egy régi toronyórát. Ezt a templomot 1869 és 1873 között építették. A helyi legendárium szerint a felszentelés előtt az építésében részt vevő diákokat előbb jól megvesszőzték, aztán megvendégelték, hogy el ne felejtsek azt a napot. A másik nap, amelyet nem felejtene el megemlíteni a templommal kapcsolatban, az 1990. szeptember 30., amikor a templomtorony gránáttalálatot kapott. A templomtoronyban figyelőszolgálatot ellátó Gyöke József meghalt, Szölöskei János megsebesült. Ez volt a jel a falu teljes feladására.

Kíváncsi voltam rá, hogy ebben a világban és ebben a háborúban, amelynek egyik jellegzetessége, hogy a nagyon is gyakorlati és teljesen valódi kegyetlen cselekmények mellett, azok mintegy mögöttes rétegeként szimbólumokkal és szimbolikus gesztusokkal, egész gesztuspárbeszédekkel teli történések zajlottak és zajlanak, mi lett a kórógyi református templom sorsa.

A templom előtt, embermagasságú gazban keskeny ösvény, a kapu nyitva, szárnyai kelleetlenül lógnak még megmaradt pántjaikon. Az első karzat alatti vaskos oszlop vakolatába mélyen bekarcolva egyszerűsített szerb címer: négyosztatú ablakban négy cirill „sz”, kettőkettő egymás alatt, és az egymás mellettiek egymásnak háttal; alatta a felirat: „Pakrac”. A berendezés összetörve, a szószék feletti korona szintűgy. A bútorok egy részét kihordták és eltűzelték. A földön lapjaira szétesve és szétszóródva a templom irattára: anyakönyvek,

hirdetési jegyzőkönyvek, számadások, emberi ürülékkel keverve. Felmásztam a karzatra, hogy körülnézzek. A lenti padroncsok maradékai közül szemembe ötlött egy tábla: „Dicsért”. Megpróbáltam lefényképezni. Aztán még feljebb másztam a harangtorony maradványába, fél a hajó tetőszintjéig, részben hogy madártávlatból ránézhessek a falura, részben hogy szegény Gyöke Józsefre emlékezzem. Készítettem néhány képet a fák koronái közül kivillanó tetőkről, mert innen más nem látszik, míg levél van a fákon. Ekkor megreccsent-nyikordult mögöttem a rozzant grádics. Épp annyi időm volt, hogy zsebre vágjam a fényképezőgépet, amikor a feljáró lukából két sötét hajú, félmeztelen, erősen napbarnított fiatalember kászálódott elő. „Sznyimis?” „Fényképezel?” „No. I'm just looking around.” „Nem, csak nézelődöm.” A társalgás továbbra is így folyt közöttünk, nem beszélek szerbül, de orosz tudásom alapján többé-kevésbé megértem, hogy mire van szó. „Vigyázz, ez veszélyes! Magas, magas. Kiesel.” Mondta leegyszerűsítve és jó hangosan az idősebbnek kinéző félmeztelen. Mintha így jobban érteném. Közben behátráltam a tetőtérbe, aminek cserépbortításán óriási lyuk tátongott, és háttal a torony falzatának támaszkodtam. Így azért mégis biztonságosabb, és jobban is látok, ha én vagyok sötétben és ők a napon. Az idősebb fiatalember olyan húsz-huszonkét éves lehetett, tornacipő és elnyútt, sötét, piszkos szövetnadrág volt rajta. Izmos bal karját és a fél mellkasát hosszúkás, gyufaszál és kisujjni között változó vastagságú fehéres hegek borították, egy a testen kívül levő, láthatatlan középpont felé mutatva. Mintha csak úgy fröccsentek volna rá a sebek. „Akna, akna” - magyarázta. „Adjál cigarettát!” „Friend, mi friend, érted?” - mondta a fiatalabb, tizenhat-tizenhét évesnek kinéző fiú, aztán a jobb érthetőség kedvéért angolos kiejtéssel megismételte, hogy cigaretta. Adtam nekik cigarettát. „Még, még” mondták ők. „Te amerikai?” „Nem, magyar” - válaszoltam. A „hugarian”-t láthatóan nem értették, én meg nem erősködtem. „Belgium?” - kérdezték. Rájuk hagytam.

- Dollár, money, adj dollárt.

- Nincs dollárom.

- Money, adj pénzt! Enni.

- Nincs dollárom, csak néhány dinárom van.

-Adj pénzt enni!

Vaktában kotorásztam a zsebemben, hogy ne kelljen elővenni a tárcámat, és erősen koncentráltam, hogy az ujjaim ráismerjenek a jugoszláv bankjegyekre, meg hogy ne vegyek elő túl sokat. Két bankjegyet vettem ki, az egyiket csak úgy visszagyűrtem a zsebembe, a másikat pedig átnyújtottam. Tíz dinár volt, ennyiből Belgrádban egy olcsóbb vendéglőben meg lehet ebédelni.

-Adjál még pénzt, ez csak egynek elég, mi ketten vagyunk.

- Jó, csak menjünk le, itt már nincs semmi dolgunk.

- Jó.

-Akkor menjetek előre.

Elnéztem az előttem mászó két fiút, soványak voltak, rugalmasak és lomposak. Vesztesek. Lent az oszlop előtt, a címernél odaadtam nekik a másik tízdináromot.

- „Mi friend” - mondta a fiatalabbik, de ennek a kifejtését már nem vártam meg. Búcsút intettem, és visszaiszkoltam a szemben levő utcába, a tűzoltószertárból frissiben átalakított kocsmába. Kísérőim már vártak, hogy együtt menjünk Tóth Ferenchez, az egyik, már korábban visszamerészkedett őslakoshoz.

Otthon maradtak és visszaköltözők

„A férfiak és asszonyok hét kivételével mind kijöttek Kórógyról (bár nem akartak). Otthon maradt: Szánki Szekeres János - 1993-ban agyonverték Kórógyon. Rapcsák József - 1992-ben kihozták nagybetegen, most Vésén van. Szabó János -1992-ben hadifogolyként

kicserélték. Pintér Anna - 1992 tavaszán halt meg Kórógyon öregségben. Csonka József és felesége, Magdus - ma Kórógyon él. Stevics Nikola [nincs adat].” (Kel 1994. 19.; 28.)

Később, de még 1992 telén visszaköltözött Kórógyra idős Gudinyacki Julije (Puba). Szintén '92 telén telepedett vissza a középkorú Tóth házaspár, Ferenc és Vilma, valamint szomszédai, Gyöke Illés és felesége, (Balaton) Jolán. A falu többségével ellentétben a meneküléskor ők kelet felé mentek, mert gyerekeik Zomborban, illetve Bosanski Brodban laktak. Gyöke Illés 1995-ben öregségben meghalt.

Amikor felkerestük kórógyi házában Tóth Ferencet, panaszkodott, hogy nem szeretik itt, ha őt olyan sokan látogatják, mert előző nap is ott ült nála az egész kórógyi-tordincai küldöttség, lehetek vagy tizennyolcan. Ráadásul horvátok, magyarok vegyesen, úgyhogy a magyarokkal is csak horvátul lehetett szót váltani, nehogy amazok gyanakodni kezdjenek, hogy a hátuk mögött a magyarok összebeszélnek. Beszélgettünk, de interjút Feri bácsi nem engedett készíteni. Mondandóját és helyzetét úgy lehetne összefoglalni, hogy őt most elsősorban mindkét oldal gyanakvása fenyegeti. A környékbeli szerbek számára kellemetlen szemtanú lehet, a „kiűzött” kórógyiak pedig arra gyanakodhatnak, hogy együttműködött a szerbekkel. Önmagáról azt vallja, hogy őt a munkán (és a nőkön) kívül a világon semmi nem érdekli, csak hagyják békén. Na meg kiváló házi pálinkája van. Ez jelentősen növeli presztízsét, bár lehet bizonyos bonyodalmak forrása is. A helyi hatalmasok szívesen meghatároznák, hogy ki kaphat belőle.

A kimeneküléskor a faluban maradt Rapcsák József feleségével pedig még 1995 nyarán készítettünk interjút bátyjának és sógornőjének a szobájában:

„- Az ő férje otthon maradt nyolc hónapig, a szerbeknél, úgy cserélték ki, már félhalott volt.

- Részeg volt akkor is, mikor kijöttünk. Még szitkozódott, mikor jöttünk ki; mentek nyaralni - mondta-, mentek fürödni. Nem tudta, hogy hova megyünk. Mert mondtuk, hogy két hétre, és jövünk vissza. Mennyi sok bor maradt ott a pincébe! Megitta mind, még a mérget is. Azt hitte, hogy pálinka van ott a szomszédba, a vasak között, megitta, mi kérdeztük a szomszédától, mi volt benne, mondja, vegyszer, permetnek való. Meg hát nem evett semmit, csak ivott. Meg is verték őt a csetnyikök, mikor odaértek. A rendes katonaság, az vitte neki mindennap a főtt ételt. Látták, milyen rosszul van, mondták, el kell vinni, mert különben meghal. Elvitték Vinkovácra cserébe. Kicserélték esetenyikkel. Nekem telefonáltak, hogy rögtön menjek oda, mert igen rosszul van. Vöm odavalósi, vinkováci. Pár nap, és meghal, mondta. Három hétig voltam ott a pincébe, de kórház volt, csak teteje nem volt, csak pincéje. Ha én nem vagyok ott, meghalt volna. Mindent kihányt, cseppenként csöpögtettem a tejet a szájába, hogy menjen le neki. Könyörögtem az orvosnak; vigyék ide Magyarországra, mert anyósom is itt van, ő meg szívbeteg. Elhozták az elsősegéllyel a nagyatádi kórházba. Kilenc nap volt a nagykórházba. Mikor teljesen felépült, idehoztuk a táborba. 56 kilogrammra lesóványodott, most már 91 kilogramm. De nincs jól. A fejében. Nem tud gondolkodni. Nagyon elverték akkor. Puskatussal verték.”

Az őslakók mintegy hétszázan vannak - már alig várják, hogy végre visszatelepülhessenek szülőfalujukba. Nagyobb csoportjaik található Vinkovcin, Rokovcin, Eszéken, Vésén, Kis- és Nagydobszán, Baján és még sok helyütt egy-egy család. Mindez Horvátországban, Magyarországon és más országokban szétszórva. Ez a térbeli szétszórtság egyfajta belső tagoltságot is tükröz, ami menekült-menedékes életük során mutatkozott meg, vagy ennek során alakult ki. Erős hazavágyódásukban azonban szinte teljesen egységesek, ám falujuk még nem áll készen fogadásukra.

A Kórógyról kimenekülteket a polgármester igyekezett egy tömbben tartani, amíg az szükséges és lehetséges. Horvátország elismeréséig nem volt ajánlatos a hajdani Jugoszlávia területén tartózkodni, hiszen nem lehetett tudni, hogy kié is a közjogi hatalom, kivel kell tárgyalni. A kórógyiaknak az együttmaradásra a polgármesternek egységes falura volt

szüksége. Elsősorban is azt gondolta, hogy a kórógyiaknak így a jobb, másodsorban egységes falara hivatkozva nagyobb súllyal léphetett fel a politikai porondon mint polgármester. Mint egy Árpád-kori, nagy magyarból maradt nemzetiségi relikvia polgármestere jó kapcsolatokkal rendelkezett Magyarországon, az akkor kormányon lévő konzervatív politikai erőknél, amit a kimenekülés megszervezésénél kamatoztatott is. A horvátoknál ellenben még meg kellett erősítenie pozícióit, ehhez pedig kitűnő háttérrel nyújtott egyrészt a magyar kormányerők támogatása, másrészt a majdnem egységes falu, amelynek képviselőjében fellépett. Ugyanakkor a kórógyi embereket általában jellemző, a hierarchikus pozíciók erejébe vetett bizodalom Magyarországon veszélybe is sodorta, és vele együtt az általa képviselt közösséget is.

„A magyar kormány intézkedése folytán Zápán, a gyermekvárosban fogadtak be bennünket. Nagyon köszönjük a gyors és hathatós segítséget a Kormány, a Menekültügy és Magyarország népének, amit nyújtott és nyújt Kórógy lakosságának.

Megszerveztük a kórógyi általános iskola működését, majd a tanítás úgy ment, mint valamikor Kórógyon. Ugyanúgy folytatta munkáját a kórógyi tanári kar is, 60-70 tanuló magyar nyelven, horvát iskolai program szerint tanult. Kórógy népe együtt vállalta a nehéz menekültéletet is, és várta a visszatérést. Mikor 1992. január 15-én elismerték Horvátországot, független és önálló országgá vált. A visszatérés reménye még nagyobb lett az ENSZ-csapatok bejövetelével Horvátország területére, de sajnos semmi változást nem hozott a számunkra...

Akkor megtörtént, amire mi legkevésbé számítottunk: Kórógnak és népének, 450 éves magyar iskolájának, kultúrájának, hagyományának szétomlása... Mi is történt?

1992. március 26-tól 31-ig el kellett hagyni a zánkai tábort, és onnan a nagyatádi menekülttáborba menni. Kinek jó ez? Megkezdődött az igazi szétszóródás, mindenki arra ment, ahol jobb körülményeket biztosíthatott magának és családjának. A kórógyi iskola örökre megszűnt...? Bár a tanév végét megvárhatták volna...

1992. március 28-án az utolsó kórógyi menedékes is elhagyta Zánkát.” [Kel 1994. 19-20.]

Erre az esetre Kórógy egy másik lakója így emlékezett vissza:

„Gondban voltunk. Rosszul bántak velünk. Nem kellett volna ezt a magyar vezetőségnek csinálni. Mert lehet, hogy üldöztek bennünket azok is. Már azt is üldözésnek lehetne nevezni, amit Zánkán csináltak velünk. Itt maradhattunk volna mink örökre, de... valami okért összevesztek, összeszólalkoztak, és akkor el kellett onnan jönni. Hogy fizetni kellett volna a táborért, az csak egy kifogás volt. Volt egy gyűlés, a fő-fő fejek, a vezető valami asszonyvolt, nem tudom mi a neve, nem hívták meg arra a gyűlésre. És akkor azt mondta, hogy meg fogom mutatni, hogy én magukat innen kipakolom, baranyaiak voltak, többnyire mind magyarok voltunk. Megtette azt, hogy elűzött.”

Zánka elhagyása után átmenetileg Nagyatádra került a kórógyiak zöme. Átmenetileg, mert az ottani állapotokkal a többség elégedetlen volt, valamint a falu vezetőségének vissza kellett térnie Horvátországba, saját és közösségének jól felfogott érdekében. A helyi horvát politikusok elfogadták már a falu vezetőségét, de ezzel együtt járt, hogy részt kellett venni azok napi munkájában és az ország hétköznapiiban.

„Az egy ronda dolog volt, jó lett volna, ha maradtunk volna mink magyarok vagy kórógyiak, vagy mit tudom én. Odahozták a muzulmánokat, az aztán... bűdösség, nem tisztálkodik az a nép, nem ették azt a kaját, amit mink eszünk... - idézi fel nagyatádi emlékeit egy idősebb férfi. Innen elfele igyekezett majdnem az összes kórógyi. A polgármester és még néhány közelebbi hívének számító fiatalabb, munkaképes és hadra fogható férfi és családjaik elfoglalták a horvát állam által kínált tábort és egyéb helyeket, de a többieket is befogadta és ellátásban, segélyben részesítette a horvát kormány, csak elhelyezésükről nem tudott gondoskodni. Akiknek voltak olyan rokonai, akik a kezdeti nehézségeket segítettek legyőzni,

azok is inkább visszatelepedtek Horvátországba. A hívőknek hittestvéreik Baján és környékén nyújtottak menedéket. Magyarországi táborban csak az öregek maradtak, akiknek nem volt munkalehetősége Horvátországban és Magyarországon kihez mennie. [Kel 1994. 21.] Ez lett Vése, a tábori Kórógy.”

A vései menekülttábor az egykori állami gazdaságot idénymunkák során kíségető honvédségi és diáktábor épületeinek és infrastruktúrájának hasznosítására létesült. A tábor lakóinak száma az idők során mindig úgy kilencven körül mozgott. A tábor vezetőjét, a táborlakók emlékezete szerint, ők választották, hogy ha már a polgármesterük Vinkovcin van, nekik is legyen vezetőjük. Ő a táborlakók közül az egyik legvagyonosabb. Sokat dolgozott Németországban, nővére ott van férjével, apja, aki szintén a vései tábor lakója, onnan kap nyugdíjat. Kulcspozícióját erősítette, hogy ő az egyetlen szinte egész Vésén, aki telefonon közvetlenül elérhető, mert mobil telefont engedhet meg magának. Így meg tudja szervezni a táborlakók foglalkoztatását, orvost tud hívni, ügyeket tud intézni. A kórógyi polgármester egyik lehetséges riválisát véli felfedezni benne. A vései tábor legjobban egyik lakójának elbeszéléséből ismerhetjük meg.

„Egy pesti református püspök, az kereste ezt a helyet. Csak tiszta kórógyiaknak. A tábor meg volt már csinálva, valamikor itt volt az ifjúság, kirándulók, csehszlovákok, lengyelek, a katonaság is szokott idejönni gyümölcsöt szedni, nagy almások vannak ezen, itt dolgoztak vagy kirándultak itt akkor. A tsz eleinte inkább nem is akarta adni, de hát ez jó így a tsz-nek is, mert ők jó pénzt kapnak azért a Menekültügyi-től, hogy itt tartanak bennünket. Lerobbant ez a tsz teljesen. Rosszak a gépek, a munkásoknak felmondnak, mert nincs miből, így nem lehet. Eladósodtak teljesen. A tsz-elnök is mondta meg én is, ha ez a tábor megszűnik, ők is bezárják az ajtót.

Aztán itten befogadtak mindenkit, nyakunkba hozták még azokat is, akik valamikor Kórógyot támadták, meg lötték a falunkat. Azok is itt voltak, közöttünk, akkor az nekünk nem tetszett. Akkor felléptünk, hogy megint csak azok vannak a nyakunkon, akik otthon is üldöztek. Lejöttek a pestiek, nagyobb fejűek, mondtuk nekik, hogy áll a helyzet, mondjuk, ezeket mitőlünk mind el kell vinni, csakis a tiszta kórógyiak maradhatnak itt, vagy ha a kórógyiak be akarnak valakit fogadni. De az csakis magyar lehet. De aztán mégis azért maradtak itt horvátok is, szerbek is, de azért kiszűrték közülünk a rosszakat. Verekedés volt, itt vér folyt. Valami muzulmánok jöttek ide, hárman, egy szerb és két muzulmán, de összetartottak, és akkor egy albánnal aludtak, az is volt itt. Összeverekedtek úgy, hogy aztán késeltek, minden véres volt. Ronda hely volt. Meg többször, éjszakákon nem aludtak, törtek, kiabáltak, amit csak el lehet törni, azt mindet eltörtek. Tükröket... az volt nekik az érdekük, hogy minél többet tegyenek tönkre. Nemhogy megköszönnék ezt a magyar kenyeret, amit esznek. Gonosztevők voltak ők. Úgy kiszűrték, hogy mégis most már nyugodtabb a helyzet. Most is vannak itt azért szerbek is, meg horvátok is, csak nem sokan. Vannak olyanok is, akik hazudnak, vagy semmiféle papír nélkül jöttek ide. Azt a nevet mondja, amit akar, azt írják be, és akkor jól van. Tud magyarul, azt mondja, hogy magyar, hát ki tudja. Nem azon a néven jelentkezik be.

Nekik érdekük, hogy minél többen legyünk, annál több pénzt kapnak. Most a múltkor már nagy gondba voltunk, mert a tsz-elnöknek eszébe jutott, hogy hoz ide 120 muzulmánt Nagyatádról. Akkor mi ebbe nem egyeztünk bele, telefonáltam föl Pestre, mindjárt visszaüzentek, hogy ide senkit, de senkit nem lehet hozni. Úgyhogy köszönhetjük nekik, hogy megmaradtunk mink így. Máskülönben mi már készen voltunk, mi megyünk el innen akárhova, mindegy, majd találunk magunknak helyet, aztán a muzulmánok legyenek itt. Mi nem tudunk velük együtt élni.

Az itt lakásért a Menekültügyi fizet, azért kapjuk az enivalót meg a többit. A segílyt, azt arra fordítják, hogy kapunk tisztálkodásra ezt-azt, WC-papírt, sampont, mosószert. Hát mit csináljunk, mikor a nemzet is szegény, nem bírnak többet, ezt el kell ismerni. Evvel a

munkával mi dolgozatunk, és veszünk is. Itt még idáig a legjobb, jártam többfelé, hiába milyen, télen rossz, mert hideg, befúj a szél mindenfelé, de azért ki lehet bírni, jó. Vannak most már úgy barátaink, jó emberek. Már megismerkedtünk a faluval, ez hosszú idő. Találkozunk, beszélgetünk, járunk hozzájuk segíteni nekik valamit, hoznak be ennivalót, italt, mindent. Megyünk hozzájuk disznóvágásra segíteni a faluba. Csak itt a disznóvágást munkának tekintik, nem mint minálunk. Nálunk a disznóvágás ünnepély volt. Összejöttek a rokonok, barátok.

Itt is több családdal jóba vagyunk. Én nem vagyok falujáró, de a titkár, a tsz titkára mindennapos énnálam, megyünk máma is a szőlőbe, mindent megcsinálok neki, és ő is nekem, jóba vagyunk na, egy buszvezető, egy tsz-raktáros, három-négy család. Nem volt nehéz velük megismerkedni. Mert hasonló nép ez, mint a kórógyi, még a múltjuk is hasonló. Úgy bújtak a törökök elől a mocsárba, mint mi, valahogy egészen könnyen ment a barátkozás. Meg ha köllött valakinek valamilyen dolgot csinálni, akkor bejöttek, és hívtak minket. És akkor ezen keresztül. Jóba vagyunk. Ismernek mindenkit, nincs, akit nem ismernek.

Először nehezen ment, idegenkedtek ők is meg mi is. Mielőttünk voltak nem magyarok. Akik rosszul viselkedtek. És akkor a falu tartózkodott mitőlünk is egyelőre. Mikor észrevették, hogy jó néppel van dolguk, most már egész jóba vagyunk. Ha kell valami, bejönnek. Egynek szólnak, az összeszed, ha kell, tíz-húsz embert vagy egyet-kettőt.

Meg a polgármester, már hogy így mondjuk, ilyen táborvezető. Most otthon van, Vinkovácon. Az foglalkozik velünk ügyes-bajos dolgokban. A fene tudja, hogy lett ez, talán az igazi polgármester, mikor jöttünk Nagyatádra, ő elment Vinkovára, de valakinek lenni kellett, akkor őtet kiválasztottuk, maradjon itt is, vezesse ezt a kis csapatot, aki itt van. Elég ügyesen csinálja a gyerek, úgyhogy... jól fölhasználja magát, most már nagy az ismeretsége Pesten is meg mindenfelé. Így munka, vállalkozók vannak többen is. Többször szétszlik a csapat négyfelé is. Most jelenleg szilvaszedés van. Na de hétfőn már kezdődik a szüret két helyen. Akkor a szilvaszedés megszakad. Akkor nagyobb része, negyvenen-ötvenen mennek szüretre. Itt benn marad egypár ember, hogy talál ilyen kisebb munkát. Ez a szüret nem a tsz-é. Két helyen, egy svájci németé az. Megvette 70 valamennyi százalékát a szőlőnek. Sok szőlő van ott, rengeteg, 100 hektár szőlő. Van palackozó, minden van. Megismerkedett evvel a [vezetőnkkel] is, észrevette, hogy a mi népünk jó munkás. Innen eljönnek busszal értünk, és vissza is hoznak. Van hét-nyolc állandóbb munkás az egészre, elvégezzük mink azt. A kaját innen, a konyhárul hozzák fel kocsival, ott eszünk, a szőlőbe. Van még egy vállalkozó a szomszéd községbe, krumplival foglalkozik. De kevesen is vagyunk, a fiatalság elment, nem lehet ennyire szétszóródni.

Most a vései tsz-nek szedik a szilvát. Akkor, mikor van nekik krumpli, krumpliszedés. A vései tsz-nek csak krumplija van meg a szilvája. Alma van valami, de az el van hanyagolva. Először kezdtük metszeni, de aztán nem bírtak fizetni, ez is drága, az is, úgy maradt. Ez a tábor végzi a munkát mind. Majdnem. Mikor először idejöttünk, a vései lakos nem ment napszámba, sehova nem akartak menni. Most lássák, hogy mi megyünk, most már ők is bent vannak, mind többet. Itt, a táborban az emberek elég jól megvannak, csak többször az idegesség látszik az embereken: A semmiségért is föllobban valaki, aztán mondja, hogy ó, nem kellett volna. Nem is csodálom. Volt, hogy összeveszttek, hangoskodtak minálunk, köröztünk is. Mi jóba vagyunk mindig, most is és akkor is. Abba a faluba majdnem mindenki rokon. Jóba kell lenni mindenkivel, még azokkal is, akik nem jót tettek.”

Vinkovci az a regionális központ, ahova Kórógy és az egész Tordinci járás jelenleg közigazgatásilag tartozik. Itt és a várostól pár kilométerre, *Rokovciban* a németek által felhúzott barakktáborban Kórógy mintegy százhusz lakója talált menedéket. Ezt a csoportot főként a polgármester és támogatói, a kórógyi önkormányzat tisztségviselői, valamint ezek rokonsága alkotják, ez az adminisztratív Kórógy. A többiek nem kis rosszallására ebben a

körben választották meg és újjá a horvát önkormányzati választások alkalmából a falu vezetőségét. A dolgot a légvonalban 40, autóúton körül belül 100 kilométerre fekvő Eszéken lakó körülbelül 7 80 exkórógyi nehezményezte a leginkább. Ellenben az Eszéken lakók csak kisebb, informális csoportokat képeznek, szervezetlenek. Az idősebbek legfőbb fóruma a piac.

A rokovci menekülttáborban a polgármesterrel és az önkormányzat két tagjával beszélgettem:

„-Az egyetlen Lényeges kérdés az az, hogy mikor tudnak hazamenni. A. D.: Mi mennénk holnap, ha lehetne.

-Értem; de mégis mit gondolnak? A polgármester úrral külön is fogunk berezelní, de elmondhatná, hogy mit gondol?

K. J.: A hivatalos jegyzékek, azaz a horvát kormány, valamint az UNTASS, vagyis az ENSZ átmeneti hatóság [által] elfogadott, Klein úr vezetésével, az a következő: hogy e hónap [1996. június] 21-én kellene véget érni a demilitarizációnak, s utána a pilot program szerint a visszatérés, mely... a... vasárnap Klein és Kosztovics úr a horvát kormány képviselőjében egy kijelentést jelzett be, ami azt jelenti, hogy 21-e után, többek között Kórógy is rajta van azon a listán, ami a visszatérés első fázisának kellene, hogy legyen. Na most, ezek biztos, hogy óhajok is és vágyak. Meg kell mondani aztat is, hogy tudomásaink szerint, amelyekkel rendelkezünk ebben a percben, Kórógyon most még 300 szerb menekült van. Vagyis nem menekült, hanem odamenő idegen. Elsősorban azoknak kell kimenni. Akkor egy fölmérést kell készíteni Kórógy valóságáról, mi is történt, mennyik a károk, valamint milyen feltételeket kell biztosítani. Ezek pedig a következők: [...] szóval az infrastruktúra elkészítése, a leszedett villany, víz, szóval a minimális lehetőség biztosítása. Közben a Visszatérési Bizottság, elő kell készíteni neki, vagyis az önkormányzat és a Visszatérési Bizottság, mely az önkormányzattól áll, vagy harminc emberből, fiatalemberből van. Aki biztosítja a mindennapi lehetőségeket, azokat a megélhetési lehetőségeket, valamint, amint már mondtam, az infrastruktúrát. És ez mellett még egy nagyon fontos dolog, amire, félünk is, itt számítsuk a nagy problémát, ez az akna fölszedése. Mint tudjuk, Horvátországnak ezen a részén több mint 30 ezer akna van, na most ez az első és legnagyobb problémánk lesz, nincs addig biztonság sem a szántóföldeken, se sehol, sem a faluba, amíg ezeket bár, úgymondván, át nem nézik, és biztonságos helyet nem tudnak biztosítani. És csak akkor jönnek a fölmérések, az újjáépítés, és ami a legfontosabb, finanszírozás. Mivel hogy Kórógy kiépítette a visszatérési tervet, az újjáépítési tervet, melyet elfogadott a kórógyi helyi önkormányzat, a horvát kormány és eztet mi ugyanúgy, a magyar kormány felé is nyújtottunk egy ilyen kérést, melyben, szép szavakat hallottunk a magyar kormánytól, a horvát kormánytól is, ígéreteket is. Csak úgy mondjam, ígéreteket is, mert csak akkor lehet mondani, valóság, amikor látni fogom. És ez, magyarosan megmondva, 46 millió német márkába kerül a Kórógy újjáépítése. Biztos ez nincs, se senki, aki egy csekket aláír, és így itt van, és kész Kórógynek az újjáépítése. Ez mellett természetesen félünk kell attól is, hogy ezek a szerbek, vagyis az ottaniak, akik még ott vannak, nehogy fölgyújtsák azt a részét a falunak, ami még ép. Tudomásaink szerint, és a magyar kormány, vagyis az UNTAES-en keresztül, vagyis az UNHCR-en keresztül képviselőt küldött be Kórógyba, mert egy építészmérnök és egy mezőgazdasági mérnök járt Kórógyon, akik ugyanúgy velünk is találkoztak, amikor visszajöttek Kórógyról. Az eddigi adataik, ami az újjáépítési tervben is van, eddig úgy látszik, hogy eltaláltuk a helyzetet. Na mosta valóság, amikor mi bemegyünk, ottmaradunk, fölmérjük és egy reális újjáépítési programot tudunk kidolgozni. Mi örülnénk annak, ha minél kevesebbe kerülne az újjáépítés, és a menekültjeink, vagyis a kórógyiak mihamarább visszatérnének a faluba. Számításaink szerint, és beszélgetéseken voltunk menekültjeink között, az új elnökség, úgy látszik, 85-90 százaléka vissza akar térni Kórógyra.

Természetesen az a 1U százalék, aki mindig is, aki letelepedett máshol, aki elment harmadik országba, vagy pedig ne mondjam, az óceánon keresztül, ezekre nem tudunk számítani.”

Egy vései vélemény:

„A fiatalság innen elment Vinkovac mellett, azokba a kis házikókba, a nagyobbik rész, fiatal is, ott van, Eszéken. Vannak Baján is, úgyhogy szét vagyunk teljesen szórva.”

A kórógyi „hívők” és azok a rokonaik, akikkel szorosabb kapcsolatot tartanak fenn, a helyi nazarénusok segítségével kaptak *Baján* és környékén üres lakásokat vagy elhagyott portákat, mára már, mondhatni, beilleszkedtek. „ -A bátyáim itt vannak, Baján, szétszóródtunk teljesen.

- *És a bátyái is a hívőkhöz tartoznak?*

- Nem, nem.

- *Tehát akkor nem csak a hívők mentek Bajára?*

- Nem, nem, ott van a feleségem testvére is, az se hívő, bátyám, egyik sem hívő, csak a felesége a legnagyobb bátyámnak, az hívő. Ott is vannak sokan, Baján, Baja közelében. Azok ott jobban megvannak, mint mi, mert nem táborban vannak, kaptak szép lakást bebútorozva, kevesebbet is fizetnek, mindennap munkába vannak, úgy könnyebb, könnyebb.”

Kis- és *Nagydobszán*, ebben a Szigetvár és Barcs között található két kis faluban lakó negyven-egynéhány fős kórógyi menekültcsoport talán a legérdekesebb és egyben a legheterogénebb mind közül. A kapcsolat alapját a magyar helységekkel a nyolcvanas években létrejött kultúrműsorcsere képezi. Az egyik évben a kórógyi táncsoport vendégeskedett a két Dobszán, a másik évben a kisdobszai központú amatőr színjátszóegylet vendégszerepelt Kórógyon. Közben barátságok szövődtek, sőt, egy házasság is létrejött. A jugoszláv válság kirobbanása után természetesen mindkét falu és vezetősége följánlotta a lehetőségeihez mért segítséget. Ugyanakkor ebbe a két faluba többnyire olyanok jöttek először, a fiatalabbak, akik nem akartak a kórógyi polgármesterrel Zánkára menni, inkább elfogadták a kisdobszai polgármester szíves invitálását. Ez az „ellenzéki Kórógy”, noha semmilyen egységes fellépésre vagy összefogásra még nem került sor. A családok rokonság és „munkajelleg” szerint szerveződnek kisebb csoportokká, amelyek gyakran átfedik egymást. A nőknek kevesebb munkalehetősége van.. ezekben a falvakban. A napszámos- és időnyomunka mellett egy nagyobb virágkertészet kínál alkalmi kereseti lehetőséget. A férfiak között a legszorosabb közösséget a piacozók csoportja alkotja. Ők valójában a piacosok alkalmazottai, akik eleinte csak eladóként kamatoztatták horvát nyelvtudásukat a baresi és a pécsi piacon, de megbízhatóságuk miatt munkaadók egyre szélesebb hatáskörrel ruházzák fel őket. Újabban az adó- és egyéb hatóságok szigorúbb ellenőrzése nyomán kezdik elveszíteni munkájukat.

„- *Ti egyenesen Nagydobszára jöttetek?*

- Kisdobszára, Nagydobszára, mindegy, Nagydobszára.

- *Ti nem is voltatok egyáltalán Zánkán?*

- Mi nem. Nem.

- *Elmentetek Siklósrá, és Siklósról utána? Le, Dobszára? Kinek jutott eszébe, hogy Dobszára jöjjetek?*

- Testvérem is itt volt, feleségem testvére is itt volt már, a Háriéknál. Elhoztam az asszonyt meg a gyerekeket ide. Én nem gondoltam itt maradni. Véletlen maradtam itt. Azokat hoztam el.

- *Miért, mit gondoltál, hova mész? Elhoztad, és úgy gondoltad, visszamész?*

- Megyek Siklósrá. Rokonokhoz. Azok is... kórógyiak voltak. Az öreg Pali. Fiatal gyerek volt, és akkor itt is maradt.

- *Ha jól tudom, azért a Hári tett elég sok mindent a menekültekért...*

- Tett! Amikor én megismertem vele, mindjárt mondta: na, hogy van, vagy mi van, mi hiányzik vagy valami. ... Hát az biztos, hogy mikor eljöttünk, nem volt semmink se. Nem volt mire lefeküdni, semmi nem volt, na.

Jó, hát itt még akkor itt tartott az összefogás vagy nem tudom én micsoda, hoztak, meg adtak, később elmúlt...

- Na, az volt az izé, a Jutka! Angazsáltak valami kórházból vaságyakat, nekünk is meg a nászéknak is, meg az istvándiaknak is, meg nem tudom még kiknek... azok hozták az ágyakat, meg hogy mivel takarózzunk be. Nem volt semmink. ... Azért mondtam [a polgármesternek], itt vagyok egy hónapja, azt se kérdik, mit akarok, vagy van-e mit ennem, vagy van-e mire ráfekünnöm. Nem azért mondom. Annak több iskolája van. Nekem csak ilyen... lakatosmesterségem van máskülönben, ilyen közbül iskolám. De mikor átmentem ide, a tanácsra, ott volt János Kovács, meg ott volt a jegyző. Kérem: ki gondoskodik mirőlünk mint menekültekről?, mikor idejöttem. A jegyző az meghúzta a vállát Polgármester: Én ugyan nem tudom, ki gondoskodik Mondom: én itt vagyok egy hónapja, azt se kérdezik, mint a kutyát, hogy Dobszára jöttél lakni, vagy bejöttél, vagy mit akartál.

- Na hát most új polgármesterük van, avval találkozott már?

- Nem, én meg tudom, mit akarok mondani. Ha egy polgármester azt jelenti, hogy lehet polgár, arról indulok ki. Mert egy doki nem tudja, hogy a polgárnak mi baja van, van-e műtrágyája, van-e vetőmagja, van-e ..., el bírja-e vetni a földit vagy nem. Egy orvosnak az a dolga, hogy bemegy a rendelőbe, hiába van neki befolyása másfelől vagy ismeretsége... Az ismeretségről: én se nagyon ismertem őket [feletteseket, hivatali embereket] eleinte, mikor polgármester voltam. Aztán megismertem, ahogy [dolgoztunk] egymás mellett, többször menni kellett gyűlésre, meg... így megismerkedik az ember. De azért én tudom, Döme volt a... volt iskolába, egyetemen... én voltam a helyettese, és ha utakat kellett csinálni, vagy valamit kellett csinálni, bármit, otthon voltam. De most se helyettes, se semmi sem, nem tudják, mit kell csinálni. Se itt sincsen, se ott nincsen. Se helyközösségbe. [...] Mondom, milyen polgármester ez? Jó, mert van neki ismeretsége Pécsről, mindenfelé, be tud fogni másfelől is egy kis pénzt, meg valami, de máskülönben meg így nem érintkezik az izékkal, a falusiakkal. Máskülönben ő jó, biztos, hogy jó, akinek van befolyása. Ismeri a Jutkát?

- Nem.

-Az orvosnál dolgozik mint nővér. A templom[on]túl az első ház, abban laknak. Mikor jöttek, '91-ben, ott laktak Józsiék... mert azoknak a lányuk meg odajártak hozzájuk. Akkor oda mentek lakni, amikor átjöttek, '91-ben. Most hetedik hónap utóján vagyunk, akkor a nyolcadik hónap elején jöttek ki ők, akkor. Akkor ott voltak náluk egy hónapnál tovább.

Hát itt voltak Józsiék, aztán a táborból [mi is] idejöttünk. Nem ebbe a házba, fönt a 29-esbe laktunk, ott fent. Abban a házban volt: Robiék, Józsi, a [Robi] testvére külön, az apjik, nagyapja Robinak. Józsiék, meg mink künn voltunk. Mink már odajutottunk, hogy az öreg a spájzba aludt. Majd elmesélik a Robiék. Az öreg a konyhába, akkor három szoba volt elül, ott három fiatal volt, mink meg a tetőjáraton. Egész télen ott voltunk. Csak deszka volt fönn. Fölraktam egy fóliát, és úgy voltunk benne.

Ott fönt kaptunk felmondást. A téeszé volt az épület, azt mondták, hurcolkodjunk ki egy hónapon belül. A Robiéknek kínálták, ahon most vannak, mert már a Józsi elébb elment, egy évvel legalább. Akkor mi csak a Robiékkel voltunk és Józsiékkal, akkor az apik is elmentek oda, Vésére, akkor mink magunkba maradtunk a Robival, de igen jó volt Robival. Nem kellett bezárkózni. Robi, menjünk valahová, elmentünk. Józsi bátyám, mennénk valahova, jó, menjetek, aztán csókolom. Egymás elől nem zártunk vagy valami.

Akkor, mikor felmondtak... Előtte már az öreggel beszéltem. Akkor elmentem hozzá, mondom neki, mi az újság, fölmondtak. Háá, a felesége húzóckodott, de azért az öreg kikísért, majd még megbeszéljük otthon. De nem ővele beszélte meg, a feleségével, hanem Annuskával, S. Annuskával. Az is valamikor úgy jött ide. Azokkal igen jóba volt, hogy

érdemes-e valakit beleengedni a házba vagy nem. No akkor másnap üzent, hogy menjek el hozzá, hogy megbeszéljük. El is jöttünk ide le, de akkor még nem is voltam az udvarba, az le volt szakadva tisztára, ...le volt rohadva mind, itt nem volt semmi. Kéthárom évig nem volt nyitva az ajtó. Bementünk az onnansó szobába, a padló csak szakadt le. Olyan piszkos volt minden, hogy... Akarta már eladni, de nem tudta az öreg. Mikor bejöttek, meglátták, piszkos minden, mindenki húzóckodott ki tőle. Na de azt mondta az öreg... - bejött, megmutogatta -, azt mondta, ebbe így nem lehet lakni, hanem ő ad pénzt, ami így kell rá, hogy csináljuk meg. Híjjunk mestert, magunk is, ha tudjuk. De hát, azt gondoltuk, amit lehet, azt mi csináljuk. Itt volt nászom meg János, azok olyan kőművesfélék, meg mindön. Akkor így kihánytuk a padlót, kibetonoztuk. A fürdőszoba mind elfogyott. Az öregasszony magába volt, ott kint lakott, a nyári konyhába, nem itt felsőn; úgyhogy nem volt elzárva a víz, belefogyott a falba és mindenhol, mindent újonnan kellett csinálni.

Mink csináltuk, meg a nász. A vizet meg a szomszéd Feri. Azt mondta, megcsinálja ingyen a vizet, ha megyünk neki kapálni kukoricát. Akkor elmentünk kapálni, akkor két fél nap nem is kellett neki. Há, mesternek mi kell, a csöveket berakni, meg minden. Megvettük, ami kellett. Akkor úgy, hogy nem volt izénk, elfogyott a pénz, kellett volna még egy új bojler venni, akkor adott még tízezret. Úgyhogy száztízezer lett ráfordítva erre a házra rá. De mesterekre nemigen, csak a bádog, amit mesterrel mi izéltünk. Mer amikor ez a kövesszféra lett csinálva, azt mondta az öreg a fiának, hogy mennének el Szigetvárra, van öneki ott valami barátja, az megcsinálja. Hát magamba: mi is meg tudjuk csinálni, a János kőműves, ács, minden, a nász is csinálta maga házát, minden. Nahát mégis, mondom, hozzák el, hadd halljam, mit mond az. Nehogy még akkor azt mondja, hogy úgy csinálunk, hogy sehogyan se. Eljött, akkor még odafönt laktunk. Éppen fejni kellett, mondom, fiam, te menjél haza, csináld meg, majd én végighallgatom. De mikor már húzta a métört... ! Százkilencven kellett volna az ágastól az ágasig, íz mög mond kétszázötvenet. Hát, mondom, ez milyen mestör, mért nem mér kétszázat, mikor tudja, hogy a fenyőfára a tűzép mindenütt rávág. Hát de... írja föl mindent ő, aztán mi majd az öreggel letárgyaljuk Szemüveg nélkül nem látok, mondom: mester, ami ácskapocs, szeg kell, írja már föl, aztán majd a fiam megveszi. Az öreggel elmennek. Mer az öreg azt mondta: megbízom bennetek igön. Adott mindjárt ötvenezer forintot, akkor, ami kellett, cementet, sódert hozni, homokot, minden kell. De én olyan voltam otthon is, a feleségem mindig haragudott rám. Pedig igen sokat dolgoztam, építöttem. Én olyan voltam, mikor mentem valakinek dolgozni, szánni: ennyiért szántok. Tudd te is, tudom én is. Tiszta dolgot akarok végezni. Nem lehet veszekedni. Ha drága, nem megyek. Nem jól mondom? Azt mondom annak a mesternek, mert ez faveranda teteje) itt rongy volt mind, le kellett hányni, pala volt rajta. Mester, mondom, ezt mi a fiammal elbontsuk. Kevesebbe kerülne. Mondom, egy fél nap nem kell lebontani mindent.

- Ejnye, maradj a fiaddal, majd megcsinálom én eztet.

- Mester, mondom, ha leírtad, mennyi az anyag, írd odabe, hogy mennyiér! Gondoskodik, gondoskodik, mondja:

- Másfél nap megcsinálom a Józsival - az enyémmel -, úgyhogy adtok nekem úgy tizenkétezer forintot. Másfél napra.

-Jó, majd mögbeszéljük- mondom. (...) Elmentem az öreghez, mondom neki, elhozzuk az anyagot, nem kell az ács. Amilyen. Majd jön János, a szomszédom, meg a nász. Mink lebontottuk, minden, úgy vasárnap reggel megkezdttük fél kilenckor, fél kettőkor mentünk ebédre. Így volt ez az épület kész. Ő meg akart tizenkétezer elvinni. Miért adjak én neki ennyit? Ha még mondott volna ötöt vagy négyet, nem szóltam volna semmit, jól van. A bádogos eljött, két napra adtam neki három és fél ezret. Ezt kifizettük. Más kifizetés nem volt. Mindent mi csináltunk.

- És az öreg nem kért pénzt azért, hogy itt lakjanak?

- Nem, nem... Az jó le, hú de szereti...; ott hátul milyen gyom volt. Összenőtt, ilyen gaz, olyan gaz a kertben mindenfelé. Akkor belekerült neki egy hónapba míg rendbe tette. Még tovább is. Most, . mikor lejön, aj, örül. A múlt héten volt talán... A felesége beteg, nagyon fájnak a lábai. Beteges, na. '26-beli, de, még az öregségtől mehetne, de máskülönben beteg. Mondja, hogy ne menjetek ti haza, valahogy majd megegyeznénk, aztán elgondoznátok ti engem: Mert se fia, se testvérje se öneki, se a nejeinek nincsen. A legközelebbi rokon Szigetvárott van, a feleségének a harmadik unokatestvére. Az már cigány, az nem rokon ugye. Azok már nősül[het]nek. Úgyhogy, ez a legközelebbi rokon, de azok se elébb nemigen jártak ide. Most miután mink járunk oda, meg észrevették, hogy mi is izéljük őket, most minden hónapba kétszer is eljönnek, megnézik az öreget, meg mi kell, vagy valami. Meg mi is elmegyünk, én szeretek elmenni, viszem a tejet, kint van az utcán, egy félórát leülök, beszélgetünk. Napközben is, ha ráérek, elmegyek, meg ők is eljönnek, úgyhogy igen jóba vagyunk velük. Meg szeretnek ők is, meg mi is egymáshol eljárni. Ha disznóvágás van, vagy valami ünnepély, meghívom őket, szeretnek. Úgyhogy mi is meg vagyunk elégedve, meg ő is meg van elégedve. Mikor.. . lejöttünk ide, a Jóska meg jár el ezekkel a Pöttendiekkel ilyen munkára, én meg jártam le az erdőbe, fát csinálni, mint a többiek, akkor mentem én is, akkor valami Andrásék, ...vannak nekik, ők itt laktak, kint a külteleken. Mikor leültem, dél elmúlt, kérdezi: - Maga hová valósi? - Én? Nagydobszai vagyok. - Hm, hm, aszongya, ő meg nagydobszai születésű, hogyhogy egy nagydobszaft nem ismer? - Az öreg E. házába lakom, menekült. - Az igen - mert engem még nem látott. Abban a rongy házban egyenest? - Megáll, gondoskodik Maga tudja, melyik, mondi, az öreg háza? Hát meg akartuk venni a fiamnak, tudja. Hát abba nem lehet bemenni - mondja -, nemhogy lakni.

Na, közben az őszkor - van nekik itt házikó, mondom, népek vannak nekik itt. Jött egyszer, én meg kint voltam éppen az utcán, ültem. No, mondom - a felesége is meg ő is mentek az állomásra, Pécsen lagnak -, no, jöjjenek be mihozzánk. Behívtam őket. No, szívesen fogadtam. Körülnéztek, akkor az öregember másfél milliót kért érte, ezért a házért. Három-négy éve. Azt mondja az asszony: „Ha ilyen lett volna az a ház, akkor az ő fia lakna ebben, igen. Hát kérdi, mennyit költöttünk rá. Mondom, száztízezer forintot, meg a mi munkánkat nem számítjuk, mondom, mestermunka nem volt. „Ez most egy olyan családi ház, hogy ebbe lehet laknia Azt mondta az asszony. Megkínálta őket a feleségem kávéval meg mindennel, ez így rendben van, igen. Hát milyen volt elébb? Mondom, olyan volt ez, az ablakon annyi pókháló, hogy nem lehetett kilátni. Mikor a fiam kinyitotta a konyhában az ablakot, szakadt le az egész. Úgy bedagadt, nyomta ki, és csak úgy izélt. Lassan alakul, úgyhogy a fiam jár dolgozni, én meg itthon. Ha van valami valakinek, nappal vagy két nappal elmegyek dolgozni, de máshova nem.

Most is Árpinak hordták a szalmát. Közbe Árpi engem nem hitt - mert járok hozzájuk kaszálni -, nem szólt. Akkor a Robinak a felesége eljött hozzám délben, hogy menjek neki [az Árpinak] kazlat rakni. Közben meg itt volt egy a szomszéd faluból, Pöttendről, hogy menjek hozzájuk körmölni a lovat, vegyem le a csikónak a körmét. Akkor, mondom, inkább elmegyek ide, úgyhogy akkor nem mentem. Járok én Kisdobszán, ott majdnem mindenkit ismerek, nincs, akit nem ismerek jól. Meg mentem a Jutkáékhoz mondani, hogy... -mert mondta, hogy van neki eladó búzája, vettem tíz mázsát - majd elhozom vasárnap reggel. Mert itt vannak a jószágok, mindenképp kell venni vagy búzát, vagy kukoricát. Most ettől vettem, a Feritől, a Jutkáéktól tíz mázsát, ez elég lesz. Van három disznónk, négy tehénünk, két borjúnk, tyúkoknak is, nyulaknak is adunk, ez mindig kell. Van, akikkel összejárunk mindenben, disznóvágás, meg minden.

- *Itt laknak a rokonok is, nem messze. ..*

- Azok nem jönnek el. Nászék jönnek el, meg Feri, meg ezök. Itt összehívjuk őket. Voltunk most is, voltunk húszan, többen. Egyiket levágtuk, volt kétszáznegyven kiló, a másik száznyolcvan kiló. Otthon is, volt mikor negyven darabot is átadtunk egy év alatt.

Kettőt mindig le szoktunk vágni, két-, két és fél mázsásat. Meg közben is. Ha kitörött a lába vagy valami... nem kellett róla gondoskodni. Most már itt is vettünk hűtőt, most már van kisebb is, meg nagyobb is, régen kicsit vettünk, tavaly vettük a nagyobbat, kétszáznyolcvan vagy háromszáz literes. Lassan, mint mondják, oda kerülünk, hogy van minden. Mikor idejöttünk, még egy kanál se volt, semmi.”

Külföldre, leginkább Németországba (67-en) és Svédországba (16-an) azok menekültek, akiknek rokonaik éltek ott, illetve akik korábban is dolgoztak már az adott országban, és beszéltek egy kicsit az adott nyelvet. A külföldre települtek zöme a zánkai tábor kényszerű elhagyása miatt ment ki, és nagyobb részüknek már vissza is kellett térnie vagy Magyarországra, vagy Horvátországba. Akik külföldi tartózkodásuk alatt tőkét gyűjtöttek, Magyarországra jöttek vissza, és itt van letelepedni vagy legalábbis még maradni szándékozó rokonságuk, azok szintén Magyarországon kezdenek vállalkozásba.

Hazatelepülés Ami nem veszhett el, és amiért, és amire mindenki haza akar menni, az a föld. Kórógy határa 1377 hektár, ebből 901 hektár, körülbelül kilenc négyzetkilométer magántulajdonban van. Ezt egyetlen család sem akarja veszni hagyni. Természetesen a hazatelepedéshez megfelelő feltételek kellenek. Minden megkérdezett első helyen említi a falu kiürítését, a lakhatási és az infrastrukturális feltételek biztosítását. Vízzel és villany jelenleg is van a faluban, de a házak újjáépítéséhez és a gazdálkodás újraindításához segítségre, segélyekre és kedvezményes hitelekre lesz szükségük. Fontos kérdés a jelenleg művelés alatt nem álló területek aknátlanítása. A falu önkormányzata elkészítette Kórógy hosszú távú rehabilitációs tervét, aminek első lépése egy harminc fő körüli honfoglaló brigád hazatérése, hogy az alapvető létfeltételeket megteremtse. A rehabilitáció végösszege viszont 46 millió német márka.

A gyerekes családok hazatéréséhez például szükség van az iskola helyreállítására. A gazdálkodás újraindításához gépek, vetőmag, üzemanyag szükségesek, sikeres folytatásához pedig átgondolt regionális piacpolitika. Többen feltételként említették a horvát államhatalom és rendőrség hatalomba való visszahelyezését és helyi személyek jelenlétét e szervezetekben.

Egyelőre nem látják problémamentesnek viszonyukat a környező szerb falvakkal sem. Ebben a kérdésben eléggé megoszlanak a vélemények, de talán a többség azt vallja, hogy aki nem követett el semmilyen galádságot, az nyugodtan maradhat a szülőfalujában, akinek pedig valamilyen bűn nyomja a lelkét, az jobban teszi, ha idejében elköltözik, mert előbb vagy utóbb úgymint minden kiderül.

Kevesen vannak, akik már biztosra mondják, hogy nem térnek haza. Ezek főleg azok közül kerülnek ki, akiknek több gyereke most már négy-öt éve magyar iskolába jár, és szeretnék a szülők, ha befejeznék tanulmányait. Ezt az elhatározást erősíti, ha az illetőt otthon nem várja föld vagy szakmai érvényesülés. Van, aki munkát vállalva Magyarországon szorgalma és némi baráti segítség révén olyan beosztásba jutott, amelyet véleménye szerint sem az egykori Jugoszláviában nem érhetett volna el, sem a mai Horvátországban nem remélhet. Többen vannak, akik még kívánnak, illetve nem akarják feladni nehezen megteremtett magyarországi egzisztenciájukat sem.

„- Hát most mind jobban, jobban bizakodunk persze. Én mindig bíztam benne, mert más nem is igen jár az eszembe, csak hogy visszakerülni. Többször mondták, telepedjünk le ide, telepedjünk le oda, de konkrétokat soha nem mondtak. Hogy igenis ez a segítségem, vagy mit tudom én. Föld van itt műveletlen sok. De mivel műveljük meg őket? Mivel?”

Voltak itt ügyvédek is Pestről meg Nagyatádról, mit tudom én, Szilvási úr ügyvéd, próbálkozott, hogy le tudunk-e itt telepedni. Kérte a feltételeket... A Menekültügyi Hivatal küldött ügyvédet. Meg van adva, milyen alapon, hogy, de aztán idáig még nem sikerült senkinek sem. Voltak többen is, akik elkezdték, persze, ott is volt, Nagydobszán, meg hát kapunk munkaengedélyt, csak hát semmiféle határozat még nincs, hogy magyar állampolgár. Megkapják a munkaengedélyt, és kész, elismerték mint menekült, nekünk még menekült

státusz sincs. Nincs. Mi csak mint kiűzöttek vagyunk. Nem menekültek. Ha meg lenne a menekült státusz, meg kell adni a munkaengedélyt, és azután lehetne keresni, hogy letelepedés. Hát ez minálunk még idáig nincsen.

Hát én nem tudom, de és akkor minek az alapján? Most engemet kérdeznének, hogy miért vagyok én menekült, mit tudom én. Mit tudnék én mondani. Inkább kiűzött vagyok, mint menekült. Mert én nem menekültem, engem úgy űztek ki. Én nem érzem magam menekültnek. Mert hogy ha én szerintem ez egy köszönet, hogy megmentettek bennünket, csak a fejünket, az életünket. De minden vagyonom ott maradt. Minden, minden, minden. Hát nekünk csak haza, csak haza.”

1990-1996

JEGYZETEK

1 Erről csak szűkebb szakmámra vonatkozólag lásd Aunger, Robert (1995).

2 Habermas (1988) II. 239-240.

3 Habermas (1988) II. 173. skk. és Felkai 1993. 83. skk. és különösen 300-321.

4 Köszönettel tartozom támogatóimnak (OKTK, Szociológia PhD Program, Kisdobsza önkormányzata), elsősorban Kórógy lakóinak segítségükért, bizalmukért, barátságukért. Ezt nem eljátszandó, igyekszem nem megnevezni senkit, aki az enyémtől független forrásból nem azonosítható.

IRODALOM

Aunger, Robert (1995): On Ethnography. Storytelling or Science. *Currennt Anthropology* 36/1. February. 97-130.

Felkai Gábor (1993): *Jürgen Habermas*. Budapest, Áron Kiadó.

Habermas, Jürgen (1981): *Theorie des kommunikativen Handelns. I-II*. Frankfurt am Main, Suhrkamp Verlag.

Habermas, Jürgen (1988): A kommunikatív cselekvés elmélete. *A Filozófiai Figyelő és a Szociológiai Figyelő* különkiadványa. Budapest, ELTE Filozófiaoktatók Továbbképző és Információs Központja és a Szociológiai Intézet és Továbbképző Központ.

Kel József (1994): *Kórógy*. Zágráb, Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége.

Lovász Irén (1990): Tito Lives! Symbols of Identity and Assimilation in Musical Culture. In: *Papers II. 417-440 of 4th Congress of SIEF*. Bergen.

Penavin Olga (1981): *A nagycsaládszervezet Szlavóniában (Kórógyon)*. Újvidék, Fórum Könyvkiadó, Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete. Penavin Olga (1975-1978): *Szlavóniai (kórógyi) szótár I-III*. Újvidék, Fórum Könyvkiadó.

PÉTER LÁGLER

Kórógy/Korod, history of an ethnic Hungarian village in Eastern Slavonia and stories of its inhabitants during the Yugoslavian war

This article summarizes the history of this village and stories of its inhabitants during the Yugoslavian war. This summary is based on narratives told by the villagers about their life in wartime and on personal experiences of the autor. His anthropological research aims to detect the communicative ways among the work of system (Habermas), personal life-worlds, actions, and motivations as well as interpretations of past events and actions in this particular context and in general. It is presumable that the form and vehicle of content and information on those ways are the narrated stories.

Kórógy had about eight hundred inhabitants in 1991, cca. 97% of them were Hungarian, 2% Croatian and 1% Serb. The village was mostly endogamous for centuries and looked like a big family, where everybody is relative of everybody in a certain extent. The majority was Calvinist, Croats were Catholic and Serbs were originally Orthodox. The community

preserved strong local cultural heritage and built up relatively rich households. Hungarians think they shared good social and economical relationship with their Serb neighbours.

In September 1991 Kórógy was attacked by the Serbs. In a few days the people of Kórógy was militarily and officially called to leave their village. Since that time they have been living in refugee camps and host-settlementes in Hungary. In 1993 quite a few, among others the civil administration went back to Croatia. Some families settled down permanently or finally in Hungary, others try to survive somehow in Germany, Austria or Sweden, a few are in Australia or even in Canada.

The past with the vivid memory of the war, of all their property they had to leave there, the fear what they felt create the referential part of their stories. Their attitude towards returning is determined by the tension between their way of life and living circumstances as refugees or forced immigrants, and the expectations of perspectives and living standards at home. They mostly speak about their future, planing the reconstruction of their village and dreaming about peace and harmony, which never will be the same again.